STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03440

GEY IN FOLK MIT OLGINS VORT!

Solomon Davidman

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

515

גיי אין פאָלק מיט אַלגינס וואָרט!...

פאַרצייכענונגען

פון **שלמה דאַווידמאַן**

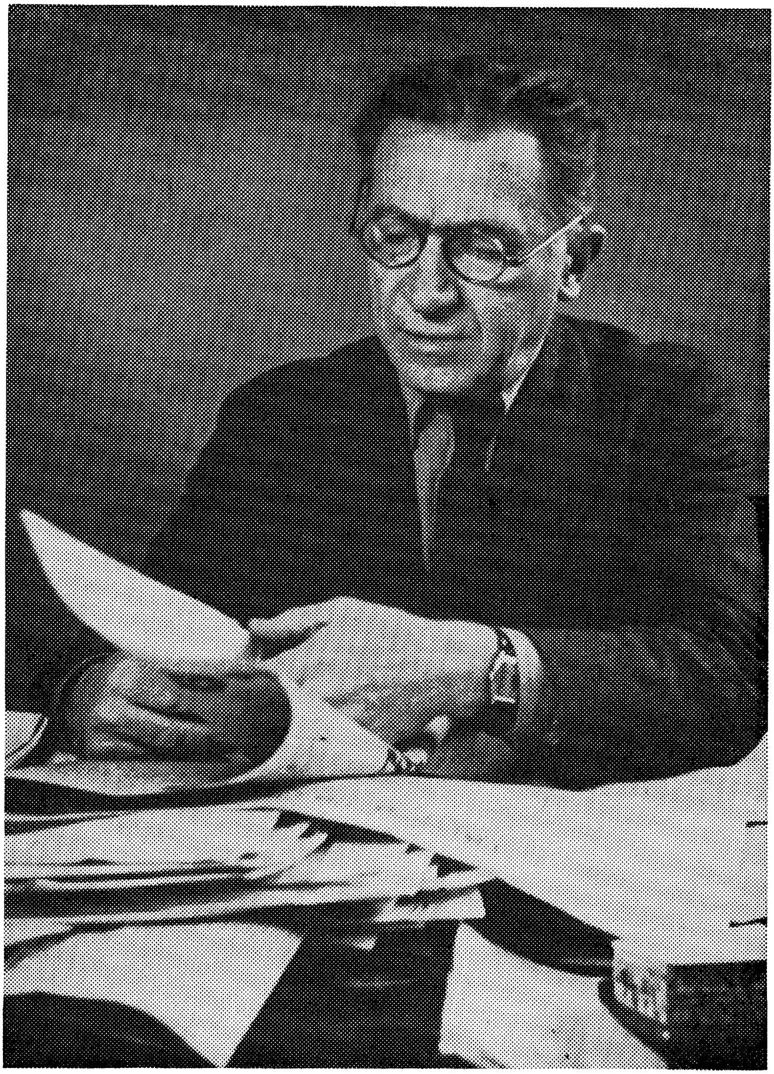

SHORT STORIES ABOUT
M. OLGIN

by

Solomon Davidman

Copyright, 1954, by Solomon Davidman
Brooklyn, N. Y.

209

דרך־ארץ פאַרן פאָלק

„דרך־ארץ פאַרן פאָלק!

„ווער עס וויל אַרבעטן מיטן פאָלק אויף זיין וועג צום ליכ־טיגן לעבן, דער דאַרף האָבן דרך־ארץ פאַרן גייסט פון פאָלק, וואָס איז אַ גייסט פון סאָציאַלן יושר און באַפרייאונג. ווער עס וויל העלפן דעם פאָלק אַ שפּאַן־טאָן פאָראויס, דער דאַרף גלויבן אין די קעמפנדיגע קרעפטן פונעם פאָלק, אין זיין ווילן, אין זיין גרויסער קעמפערישער עקשנות.

„אין פאָלק ליגט אַ דראַנג צו פרייהייט, אַ דראַנג צו עקאָנאָ־מישער זיכערקייט, אַ דראַנג צו פאַרבעסערן זיין עקזיסטענץ, אַ דראַנג צו קולטור!...״

מ. אָלגין, „קולטור און פאָלק״

מיר וועלן גיין אין דיינע וועגן

יעדעס יאָר, ווען עס דערנענטערט זיך דער 22טער נאָוועמ־בער, קוק איך איבער די מעשיות, וואָס איך האָב דערציילט די קינדער אין די שולן וועגן משה אַלגין.

מ. אַלגין האָט זיך פון צייט־צו־צייט באַגעגנט מיט די מיטל־שול־קינדער און זיי באַגייסטערט מיט זיין בילדלעכער שפּראַך און זיין גענויאַלן געדאַנק.

דאָס איז מיין ערשטע מעשה:

***

היינט בין איך געקומען אין שול אַריין פרי. איך האָב צו־געגרייט מיין קלאַס־זשורנאַל און די ביכער אויפן טיש און זיך אַוועקגעזעצט באַגעגענען מיינע קינדער.

די קינדער זיינען אַריינגעקומען, מיך באַגריסט און עפּעס געקוקט אויף מיר מער ווי שטענדיג, ניט געשמייכלט צו מיר. זיי האָבן זיך אָנגעהויבן שושקען. איך האָב דערהערט שטילינקע ווערטער: „דער לערער קוקט אויס זייער בלאַס. ער שמייכלט ניט היינט. אפשר איז ער קראַנק? לאָמיר היינט זיין זייער שטיל!"

די קינדער האָבן זיך אויסגעזעצט. איך בין געזעסן לעבן מיין טישל:

— קינדער, איך וועל אייך היינט דערציילן אַ מעשה, אַ גע־שיכטע פון מיין לעבן:

ווען איך בין געווען אַ אינגל פון אַ יאָר צוועלף, האָב איך געלערנט אין אַ חדר, ניט ווי איר, אין אַ שול. מיין טאַטע האָט געוואָלט איך זאָל קענען לערנען תנ"ך, גמרא, נאָר ווען איך האָב געהאַט פרייע צייט, פלעג איך זיך אַוועקזעצן לעבן פענצטער פון אונזער ביכער־געשעפט און לייענען אידישע ביכער.

איינמאָל איז אָנגעקומען צו אונז אַ שיינער בוך, אַזאַ מין

ד

לייען-בוך, וואָס איר האָט, און דער בוך האָט פאַרמאָגט די שענסטע לידער און דערציילונגען פון די בעסטע אידישע שרייבער. דער בוך האָט געהייסן „דאָס אידישע וואָרט", צונויפגעשטעלט פון מ. אַ ל ג י ן.

די כרעסטאָמאַטיע איז געווען פאַר מיר פונקט אַזוי שיין און האָט מיר געבראַכט פונקט אַזוי פיל פרייד, ווי איך זאָל געפינען אַ גרויסן אוצר מיט גאָלד, זילבער און בריליאַנטן. איך האָב זיך אויסגעלערנט אַ סך לידער און פאָעמעס אויף אויסנווייניג. איך האָב געלייענט די געשיכטעס פון דאָרטן.

מיין טאַטע האָט צו מיר געזאָגט: „וואָס ביסטו אַזוי פאַר־טיפט אין דעם בוך „דאָס אידישע וואָרט"? — לערן אויך אַן אַנ־דער זאַך!"

מיין מאַמע האָט מיר געזאָגט: „מיין קינד, גיי עפּעס עסן, דו מוזט שוין זיין זייער הונגעריג. פון קיין בוך ווערט מען ניט זאַט! . . . "

איך האָב ניט געוואָלט אָוועקלייגן דעם בוך און געהאַלטן אין איין ענטפערן: „באַלד, באַלד!" — — —

זינט איך האָב געלייענט „דאָס אידישע וואָרט" פון מ. אַלגין, האָב איך צו זיך געזאָגט: „אָט דער אַלגין מוז זיין זייער אַ גרוי־סער לערער! ער האָט פאַר מיר צונויפגענומען דאָס שענסטע אין דער אידישער ליטעראַטור!"

איך האָב זיך פאָרגעשטעלט, אַז ניט נאָר איך האָב אַזוי געטראַכט, נאָר אַ סך הונדערטער אינגלעך און מיידלעך, וואָס האָבן געלייענט און געלערנט פון דעם בוך, האָבן אַזוי געטראַכט.

איך האָב זייער געוואָלט קענען מיין לערער אַ ל ג י ן. האָב איך זיך אָנגעהויבן נאָכפרעגן, וואו ער געפינט זיך, וואו מען קען אים טרעפן. האָט מען מיר געזאָגט, אַז אַלגין איז אַזאַ מין לערער, וואָס זיצט ניט אין איין אויף איין פלאַץ. ער איז אַ פאָלקס־לערער. ער פאָרט אַרום פון שטאָט צו שטאָט, פון שטעטל צו שטעטל, אין דעם אַמאָליגן רוסלאַנד, רעדט צו אַרבעטער, לערנט די אַרבעטער ווי אַזוי צו קעמפן פאַר אַ פריי לאַנד, אַ פריי לעבן...

דערווייל איז אָנגעקומען די ערשטע וועלט־מלחמה. פון 1914 ביז 1917 זיינען מיליאָנען מענטשן אויסגע׳הרג׳עט געוואָרן.

מיין שטעטל האָט אָפּט געליטן פון באַנדיטן, וואָס פלעגן באַפאַלן די אידן און מאַכן פּאָגראָמען. זיינען הונדערטער, טויזנטער יונגע מענטשן געלאָפן איבער לענדער, געפאָרן איבער ימים און געקומען קיין אַמעריקע.

אויך איך בין געפאָרן קיין אַמעריקע.

איך בין אָנגעקומען קיין פילאַדעלפיע, איך האָב געאַרבעט אין אַ שפּייז־קראָם. איך בין אַרומגעגאַנגען איבער די הייזער און גאַסן און צעטראָגן פּעקלעך מיט עסנווארג, וואָס מען האָט באַשטעלט ביי מיין באַלעבאָס. און אין מיין פרייער צייט האָב איך באַשריבן, וואָס איך האָב געזען אויף די גאַסן און אין די הייזער.

איינמאָל האָב איך באַמערקט, אַז אויף אַ גרויסן ליידיקן פּלאַץ, וואו קינדער האָבן זיך געשפּילט, האָט מען אויפגעבויט אַ גרויסע פאַבריק. האָב איך באַשריבן דאָס בויען פון דער פאַבריק אין דער געגנט. איך האָב די באַשרייבונג אַ נאָמען געגעבן „דער ערשטער פייף". איך האָב באַשריבן ווי אַזוי דער גרויסער קוימען פון דער נייער פאַבריק האָט אַרויסגעלאָזט דעם ערשטן פייף און אויפגעוועקט די שטילע גאַסן, און איך האָב אַוועקגעשיקט די דערציילונג אין דער אידישער צייטונג „פרייהייט".

אין עטלעכע טעג אַרום קריג איך אַ בריוועלע, געשריבן אין זייער אַ שיינער האַנטשריפט:

„טייערער פריינט!

„אייער דערציילונג ,דער ערשטער פייף' איז אונז געפעלן. עס וועט זיין געדרוקט אין אונזער צייטונג.

„שרייבט נאָך און שיקט אונז צו.

אייער,

מ. אָלגין".

קינדער, דאָס איז געווען דער פריילעכסטער טאָג אין מיין לעבן. איך האָב געפונען מיין לערער!

פון דעמאָלט אָן האָב איך געשריבן פאַר אייך, קינדער, און פאַר אייערע עלטערן. אָבער ניט אַלע דערציילונגען זיינען אַרויס־געקומען אַזוי גוט, אַזוי שיין. פלעגט אַלגין איבערלייענען, און אַז עס איז אים ניט געפעלן געוואָרן, האָט ער מיך געלערנט: „אָט דאָ דאַרף מען איבערשרייבן, אָט דאָ דאַרף מען אויסבעסערן!"

איך האָב זיך צוגעהערט צו דעם, וואָס ער האָט געזאָגט, און זייער פיל געלערנט פון אים. דריי יאָר האָב איך געאַרבעט ביים־טאָג אין אַ פאַבריק און אין אָוונט בין איך געגאַנגען זיך לערנען אין אַ שול. איך האָב פאַרענדיגט אַ סעמינאַר און בין געוואָרן אַ אי־דישער לערער.

און ווען איך פלעג ברענגען אַ נייע דערציילונג אין דער צייַ־טונג, האָט מיין לערער אַלגין מיך געפרעגט, וואָס איך מאַך, ווי אַזוי איך לערן מיט די קינדער, און געהייסן איבערגעבן אייך, קינדער, אַ גרוס פון אים.

איך האָב געלייענט אַלצדינג, וואָס אַלגין האָט געשריבן. איך האָב זיך צוגעהערט צו די רעדעס, וואָס ער האָט געהאַלטן, און איך האָב זיי אַריינגענומען אין מיין קאָפּ אַריין. איך האָב אָנ־געהויבן האַלטן רעדעס פאַר עלטערן, איך האָב איבערדערציילט דאָס, וואָס מיין לערער האָט גערעדט און געשריבן . . .

איך האָב איין מאָל אָנגעשריבן צוויי מעשיות פון אידישע לערער. איין מעשה פון אַ לערער, וואָס האָט אַוועקגעגעבן זיין לעבן צו ראַטעווען אַ שול מיט קינדער, און אַ צווייטע מעשה פון אַ לערער, וואָס פלעגט אַרומגיין איבער דערפער און לייענען צייטונגען און ביכלעך פאַר די פויערים.

איך טראָג די דערציילונגען אין דער האַנט און גיי מיט זיי פאַרביי דעם צימערל, אין דער רעדאַקציע פון דער צייטונג, וואו אַלגין איז געזעסן. ער איז געווען זייער פאַרנומען, — וועל איך דאָך ניט צונעמען ביי אים קיין צייט, האָב איך מיר שוין גע־וואָלט אַוועקגיין. האָט ער מיך דערזען און מיך אַריינגערופן. ער האָט מיך אויסגעפרעגט, מיט אַ שמייכל אויף זיינע ליפּן, וואָס איך מאַך. ער האָט געהאַלטן מיין האַנט אין זיינער. ער האָט

מיך אויך געפרעגט אויף אייך, קינדער, וואָס איר מאַכט און ווי אַזוי איר לערנט זיך. ער האָט מיך באַקענט מיט זיין סעקרעטאַרשע און מיר געזאָגט מיט שטאָלץ, אַז זי האָט זיך אויך געלערנט אין אונזערע אידישע פּראָגרעסיווע קינדער־שולן. און צום סוף האָט ער צוגענומען ביי מיר די צוויי דערציילונגען און מיר געוואונטשן דערפאָלג . . .

און מיטוואָך אינדערפרי, דעם 22טן נאָוועמבער, 1939, מיד פון זיינע איבער פערציג יאָר שווערע אַרבעטן אַלס פאָלקס־לערער; פון פיל שרייבן, לייענען, רעדן און לערנען, — האָט ער פאַרמאַכט זיינע אויגן! . . .

פון אַלע גאַסן און געסלעך האָט מען אָנגעהויבן צו לויפן; פון אַלע שטעט און שטעטלעך זיינען אָנגעקומען טעלעפאָנישע רופן און לופט־בריוו; פון אַלע לענדער פון דער וועלט האָט מען זיך טעלעגראַפיש אָנגעפרעגט: „איז דאָס אמת, אַז דער גרויסער פאָלקס־לערער מ. אָלגין האָט פאַרמאַכט זיינע אויגן?!...“

„ א מ ת ! . . .“

און מען האָט אים אַריינגעלייגט אין אַן אָרון, אַרומגעשטעלט אַרום אים אַ וואַלד מיט בלומען. די בעסטע זין און טעכטער פון אַמעריקע, פון אידישן פאָלק, זיינען געשטאַנען לעבן אים, געוויינט איבער אים.

שטיל, מיט געמאָסטענע טריט, בין איך געגאַנגען, איך, זיין שילער, צוזאַמען מיט זיינע טויזנטער תלמידים, אַ קוק־טאָן אויף אים דאָס לעצטע מאָל, און געגעבן אַ שבועה:

„מיר וועלן גיין אין דיינע וועגן!...“

(געדרוקט אין דער „מאָרגן־פרייהייט“ דעם 20טן דעצעמבער, 1939, דערשינען אין ערשטן נומער פון מיינע ביכלעך „סאָבוויי־ביבליאָטעק“. נאָכאַמאָל געדרוקט מיט אויסבעסערונגען אין דער „מאָרגן־פרייהייט“, דאָנערשטאָג, דעם 23טן נאָוועמבער, 1950. נאָכאַמאָל אויסגעבעסערט פאַר דער זאַמלונג.)

אַלגין רעדט צו דער אידישער יוגנט

„. . . און עס וועט קומען אַ צייט, ווען איין וועג וועט לויפן איבער דער גאַנצער ערד; בריקן וועלן אַריבערגעלייגט ווערן אי־בער ימים; אַלע פעלקער וועלן ווערן פריי פון עקאָנאָמישן יאָך, — דעמאָלט וועט זיך אָנהויבן די מלחמה פון קולטורן!...״

שטייט אַזוי אַלגין און עס פליסן פון אים נביא׳ישע ווערטער. ניין, ער שטייט ניט, ער וויגט זיך, ער בויגט זיך און הויבט זיך מיט זיין גאַנצן קערפער; אַ פייערל שטראַלט אַרויס פון זיינע אויגן; מיט די הענט, ווי מיט פּינזלען, מאָלט ער, פירט ער; מיט די פינגער, אָנגעצילט, ווייזט ער אָן אַזוי גענוי, ווי אַזוי די נאָענטע צוקונפט וועט אויסזען . . .

דאָס דערציילט אַלגין אַ מעשה וועגן אַ שיינער גרויסער ליכ־טיגער וועלט. דאָס רעדט ער צו דער דעטראָיטער יוגנט אין 1932, ווען די וועלט איז געלעגן אַ האַלב-פּאַר׳חלש׳טע; מיליאָנען אַר־בעטלאָזע האָבן זיך אַרומגעדרייט איבער שטעט און לענדער און אָנגעבאָטן הענט, נאָר קיין אַרבעט איז ניט געווען . . .

אין אַרבעטער-קלוב-צענטער אויף אָוקלאַנד גאַס, אין גרויסן זאַל, זיצן די מיטלשוליקעס פון דער דעטראָיטער אידישער מיטל־שול: אָט זיצט דער גרויסער ברוך, וואָס האָט געשריבן אידישע לידער. אָט זיצט נתן, דער געפּאַקטער, פריילעכער נתן, וואָס האָט גערעדט אַזאַ פליסיגן אידיש, אַז אַלע האָבן אים מקנא געווען. דאַכט זיך, אַזאַ קליינער יאַט און רעדט שוין אַזאַ ג ר ו י ס ן אידיש. און אָט זיצט די קלוגע יאַלאַ, דעם דיכטערס טאָכטער, וואָס איז אַזוי יונג שוין געוואָרן אַ דערוואַקסענער מענטש. און אָט זיצן די ווינדזאָרער שרה און אברהם. שרה איז געוואָרן אַ לע־רערין אין בירא-בידזשאַן און אברהם איז געוואָרן דאָרטן אַן אינ־זשיניער. און הילדע, און ביטרים, און דוד און נאָך און נאָך גע־ראַטענע יונגע זין און טעכטער פון דעטראָיט.

די גאַנצע שטיפערישקייט האָט זיך מיטאַמאָל ביי זיי איצט

אָפּגעטאָן. זיי זיצן מיט גרויסע גלעזערנע אויסגעשטעלטע אויגן, מיט אָנגעשפּיצטע אויערן און הערן זיך צו צו אַלגינס רייד. מען הערט ווי זיי הערן זיך איין. און עס דאַכט זיך, אַז יע־דעס וואָרט, וואָס אַלגין לאָזט אַרויס פון זיין מויל, גיסט זיך אַריין אין זייערע מוחות, אין זייערע הערצער, מיט טענער פון אַ וואונ־דער־סימפאָניע.

און אַלגין אַליין ווערט וואָס אַמאָל מער באַגייסטערט פון דער יוגנט: ער גייט אַריין אין אַ העכערן עקסטאַז. זיינע ווערטער ווערן פייערדיגער און קלינגענדיגער. זיינע בילדער ווערן היי־ליגער, נביא׳ישער. עס הויבט אָן רוען אויף אים אַ שכינה. און די שכינה צעשטראַלט זיך, צעשפּרייט זיך איבערן זאַל. אַלגין באַהעפט זיך מיט דער נייער אידישער יוגנט.

„אויך דאָרטן, אין אַלטן רוסלאַנד, איז געווען אַזאַ יוגנט, די שטודירנדיגע אידישע יוגנט, וואָס האָט געזוכט דעם וועג צו ליכט און פרייהייט; וואָס האָט געוואָלט עפענען די פאַרקרעמפּעוועטע שלעסער צום גליק פון דער וועלט, פון דער מענטשהייט און פון דעם אידישן פאָלק. זיינען זיי, די אידישע יוגנטלעכע, אַוועק צום אַרבעטער אין וואַרשטאַט, צום פּויער אין פעלד, צום האָרעפּאַש־ניק אויפן מאַרק. זיי האָבן זיך אויסגעמישט, זיי האָבן זיך איינ־געוועבט אין פאָלק. זיי האָבן געליטן צוזאַמען מיט פאָלק. מען האָט זיי געפּייניגט, פאַרהונגערט, געשמידט אין קייטן, אין ווייטע געגענטן פאַרשיקט. זיי האָבן זיך געגרייט, צוזאַמען מיטן פאָלק, צו באַגעגענען דעם ליכטיגן טאָג. און דער ליכטיגער טאָג איז געקומען. דער טאָג איז געווען דער זיבעטער נאָוועמבער, 1917!“...

ס׳האָט אַלגין נאָכאַמאָל איבערגעלעבט זיין יוגנט. ס׳האָט אַלגין נאָכאַמאָל זיך דערפילט, אַז ער איז יונג און ער הויבט אָן אויפדאָסניי וועבן אַ שיינעם חלום אין אַמעריקע, צווישן דער אַמעריקאַנער אידישער יוגנט, ווי ער האָט עס געטאָן אין אַלטן רוסלאַנד . . .

און ביי די ברעגן פון דעם האַלב־טונקעלען זאַל אויף אָקלאַנד גאַס זיינען געשטאַנען טאַטעס אָנגעשפּאַרט צו דער וואַנט. עס

זיינען אפשר געשטאַנען די טאַטעס, וואָס האָבן געהערט אַלגינען דערציילן דאָס שיינע מעשה'לע פון אַ פרייער וועלט נאָך אין דער אַלטער היים. און ביי די זייטן זיינען געזעסן די מאַמעס, די דע־טראָיטער שול־מאַמעס, וואָס האָבן אַזוי פיל מי און צייט אַוועק־געגעבן צו בויען די אידישע שולן, צו דערציען אַ שיינע אידישע פּראָגרעסיווע יוגנט.

און אַט־די מאַמעס האָבן אַרויפגעקוקט צו אַלגינ'ען, צום לערער פון די לערער, צום גרויסן פאָלקס־לערער, און אים געבעטן מיט פרומע געבעט־אויגן: „טייערער אַלגין, רעד אַריין טיף אין די הערצער פון אונזערע זין און טעכטער; בלאָז אַריין די פונקען פון דיין פייער, וואָס גייט, ווי דער עמוד־האש, דער פייער־זייל, פאָראויס פון דעם פאָלק און ווייזט דעם וועג צו ליכטיקייט. זאָל אונזער יוגנט אויסוואַקסן אַן ערלעכע, אַ געטרייע, אַן איבערגע־געבענע, אַ גרייטע זיך מקריב צו זיין פאַרן פאָלק! . . .״

און אַלגין האָט דערקענט זייער געבעט, דאָס געבעט פון די טייערע דעטראָיטער מאַמעס, ער האָט דערפילט זייערע בליקן און ער האָט גערעדט און גערעדט, דערציילט און דערציילט, גע־מאָלן און געשאַפן אַזאַ שיינע וועלט פאַר דער צוקונפט פון דער יוגנט אין אַמעריקע . . .

. . . ס'האָבן אידישע יוגנטלעכע פון דעטראָיט, ווי יאָסל באָסל און אַנדערע, אַוועקגעגעבן זייערע לעבנס אין דעם קאַמף פאַר פריי־הייט. עס האָט דער יוגנטלעכער ראובן איידין אַוועקגעגעבן זיין לעבן אויף די סאָלאָמאָן־אינזלען. עס שטייען איצט, אין 1942, אין די שלאַכטן אונזערע יונגע זין אין אַלע טיילן פון דער וועלט און פירן אַ הייסן געפעכט פאַר דער פרייהייט פון דעם אידישן פאָלק, פאַר דער פרייהייט פון דער גאַנצער מענטשהייט . . .

. . . ס'האָט הענרי וואַלאַס גערעדט מיט מאַלאָטאָוון וועגן דעם גרויסן פרייען וועלט־וועג, וואָס וועט זיך ציען איבער אַלע טיילן פון דער ערד און פאַראייניקן די לענדער און פעלקער . . .

דערמאָנט זיך איצט, צום דריטן יאָרצייט פון אונזער גרויסן

פירער און לערער, אַז איינע פון די מאַמעס, וואָס איז דאָרטן גע־זעסן און געהערט אַלגינס צויבער־מעשה, צו דער יוגנט, פון אַ ליכטיגער שיינער וועלט פון מאָרגן, און טרערן האָבן זיך געגאָסן פון אירע אויגן; אָט־די ליכטיגע דעטראָיטער מאַמע שרה, נתנ׳ס מאַמע, וואָס האָט איר לעבן אַוועקגעגעבן פאַר די אידישע קינ־דער־שולן, אָט די שרה, וואָס האָט אין זיך די לעגענדאַרישע גוטס־קייט און הייליקייט פון אונזער מוטער שרה, פון די הייליגע מאַ־מעס, — האָט געזאָגט און זיך דערבײַ געווישט די טרערן, גע־שעפּטשעט שטיל, ווי אַ תפילה:

„איר ווייסט: ווען איך ווייס ניט, אַז ס׳איז משה אַלגין, וואָלט איך געמיינט, אַז ס׳שטייט אַ וואונדער־מענטש אויף דער בינע, אַ מין נביא, און ער ברענגט אַראָפּ נייע לוחות פאַר דעם פאָלק. און ער רעדט די רייד פון די אַלטע נביאים: „והיה באחרית הימים״ — און עס וועט קומען אַ צייט, ווען אַלע מענטשן וועלן זיין פריי און מען וועט לעבן אין אַ ליכטיגער שיינער וועלט!...״

— ניין, ניין, טייערע מאַמע שרה, עס דאַכט זיך אייך ניט, ס׳איז זיכער אַזוי. דאָס איז אַ מאָדערנער נביא, דער נביא מ ש ה אַ ל ג י ן, וואָס וועט בלייבן אייביג אין די הערצער פון דעם פאָלק. אייביג, אייביג וועלן זיך געדענקען די ווערטער, די נביא׳ישע רייד, די צויבערדיגע מעשה׳לעך פון אַ שיינער ליכטיגער וועלט פון דעם נביא משה אַלגין! . . .

(געדרוקט אין דער „מאָרגן־פרייהייט״, מיטוואָך, דעם 13טן נאָוועמבער, 1942. עטוואָס אויסגעבעסערט פאַר דער זאַמלונג. מיין נאָמען פאַר דער פאַרצייכענונג איז געווען „דער נביא משה אַלגין״. אימיצער פון דער רעדאַקציע האָט דעמאָלט געביטן דעם נאָמען אויף „אַלגין רעדט צו דער אידישער יוגנט...״)

„אונזער אַלגין קלייבט פּערל!"

. . . „ש-ש-ש, זאָל זיין שטיל! אַלגין שרייבט!..."

אַזוי זאָגט מען אַן יעדן, אַריינקומענדיקן קלוב-מיטגליד.

דאָס קומען די מיטגלידער, וואָס האָבן זיך שוין אָפּגעפּאַר־טיגט מיט דער וועטשערע. זיי קומען אַביסל פריער אין קלוב אַריין. זיי ווילן כאַפּן אַ שמועס, שפּילן אַ דאָמינאָ, זיך אַביסל אָפּ־רוען און פאַרווײַלן, ביז די לעקציע וועט זיך אָנהויבן.

שוין אַריבער אַ וואָך צייט, אַז מען האָט זיך געגרייט אין שטאָט צו אַלגינס לעקציע. עס ווייסן די אַרבעטער און האַרע־פּאַשניקעס פון קלוב, אַז פון אַלגינען וועלן זיי עפּעס לערנען. זייערע אויגן גלאַנצן. זיי פרייען זיך שוין. זיי ווייסן, אַז זיי וועלן זיצן ווי פאַרגליווערטע אין זאָל און זיך צוהערן צו די רייד פון זייער אַלגינען. עס וועלן זיך גיסן די רייד, פליסיק און דערקוויקנ־דיג, ווי דאָס וואַסער פון אַ קוואַל.

נאָר אַז מ. אַלגין וועט קומען פּ אַ ר דער לעקציע אין קלוב אַריין און זיך אַוועקזעצן אין אַ ווינקל ביי אַ טישעלע שרייבן, — דאָס האָבן זיי ניט געוואוסט. קוקן זיי טאַקע אין אַלגינס ווינקל איצט. זיי זעען ווי ער זיצט ביים טישל און שרייבט. ער זיצט אַביסל מיט אַ זייט. מען זעט בלויז זיין פּראָפיל. אינגאַנצן מיט די פּלייצעס צו די מיטגלידער, וויל ער ניט זיצן, ער זאָל זיי ניט באַליידיגן. מיטן פּנים צו די זיצנדיגע פריינט, קען ער איצט ניט זיצן, זיי זאָלן אים ניט שטערן אין דעם שרייבן.

די קלוב-מענטשן לייענען אַלצדינג, וואָס אַלגין שרייבט, נאָר זיי האָבן נאָך קיינמאָל ניט געזען אַלגינען זיצן און שרייבן. לויטן צוקן פון דעם רעכטן אַקסל, לויטן פירן מיט דער פען, לויטן ערנסטן אַריינקוקן אין זיין געשריבענעם בלעטל; לויטן רוקן זיך פון דער האַנט פון אָרט צו אָרט, — דערקענען זיי אַלגינס שיינעם ריטם. זיי האָבן ערגעץ געזען אַלגינס האַנטשריפט: אַזאַ מין פּערלדיגער כתב־יד.

„אונזער אַלגין קלייבט פערל!" — שושקעט איינער אַריין דעם צווייטן אין אויער אַריין.

דער צווייטער פּאַרטרויט דעם ערשטן צוריק אויפן אויער:

„און מיר דאַכט זיך, אַז ער לייגט עפּעס דאָרטן אַ ציגל אויף אַ ציגל, גלייך אויסגעלייגט, ווי דער בויער בויט אַ הויז, און עס וואַקסט ביי אים שורה נאָך שורה. זעט ווי ער האָט שוין אָנגעשריבן עטלעכע בויגנס. און אין עטלעכע טעג אַרום וועלן מיר עס לייענען אין דער „מאָרגן־פרייהייט"...

פּלוצים עפנט זיך די טיר זייער האַסטיג, אַזוי האַסטיג, אַז אַלגין רייסט אַוועק זיינע אויגן פון זיין שרייבן און שטעלט זיי אָן אויף דער טיר. עס קומט אַריין אַ פרוי, אַ מיטלוואוקסיגע, אַ חנ'עוודיגע, אַ ברונעטע, מיט אַ שיין פּנים, נאָר די נאָז איז ביי איר איצט אַ ברוגז'ע. אויף אימיצן איז זי בייז; אויף אימיצן איז זי אין כעס. זי וואַרפט אַ בייזן בליק אויף די עטלעכע פאַרזאַמלטע מענטשן. די פאַרזאַמלטע זיינען אויף איר איצט זייער ברוגז, וואָס זי איז איצט אַזוי האַסטיג אַריינגעקומען, און וואָס זי קוקט אַזוי אויף יעדן איינעם זייער בייז, ווייל זי האָט זיי איבערגעשלאָגן דעם פאַרגעניגן צו זען ווי אַזוי אַלגין שרייבט. אַלע קענען איר דאָ, נאָר מען וועט איר איצט גאָרניט זאָגן, ווייל אַלגין זיצט איצט דאָ.

מיטאַמאָל גיט זי זיך אַ לאָז צו צו אַלגינ'ען, זי שטעלט זיך אַוועק לעבן אים, זי וויל אים עפּעס זאָגן, נאָר זי קען ניט. עס הייבן איר אָן שטיקן די טרערן און זי צעוויינט זיך. אַלגין ווערט געררירט. ער שטעלט זיך אויף, רוקט צו אַ בענקל צו דער פרוי. ער בעט איר, אַז זי זאָל זיך אַוועקזעצן, ער בעט זי, אַז זי זאָל אויסווישן די אויגן און ער רעדט צו איר:

„מיר טאָרן ניט וויינען. זייער זעלטן וויינען מיר. מיר מוזן זיין שטאַרק. מיר מוזן זיין פאַרהאַרטעוועט. מיר דאַרפן זיך אויסלערנען אַלעס איבערטראָגן. מיר זיינען דער אַוואַנגאַרד. ס'איז פאַר אונז ניט שיין צו וויינען. דערציילט, דערציילט, וואָס ס'איז מיט אייך עפּעס געשען?!"

די פרוי נעמט אַרויס אַ טיכעלע און ווישט זיך אויס די טרערן. זי קוקט אויף די קלוב-מיטגלידער, וואָס זיצן פונדערווייטנס און שטויסן זיך שוין אָן וועגן וואָס זי וויל דערציילן אַלגינ׳ען. פון אַלגינ׳ס קוק און אַלגינ׳ס ווערטער איז איר שוין געוואָרן גרינגער אַביסל. זי הויבט אָן דערציילן אַלגינ׳ען וועגן דעם, וואָס מיט איר האָט פּאַסירט:

„ס׳איז אַ לאַנגע מעשה, פריינט אַלגין, — פאַנגט זי אָן, — נאָר איך וועל ביי אייך ניט צונעמען קיין צופיל צייט. אייער צייט איז דאָך אַזוי טייער פאַר אונז... איך בין אַ פּשוט שאַפּ-מיידל, נאָר איך האָב ליב מיינע אָרגאַניזאַציעס: מיין יוניאָן, מיין קינ־דער-שול און מיין קלוב. איך טו אַזוי פיל אַרבעט, וויפיל איך האָב צייט. איך האָב ליב צו פאַרקויפן ביכער און זשורנאַלן. איין מאָל אַ וואָך פאַר איך גלייך פון שאַפּ אין אונזער בוך-געשעפט און קויף איין די ביכער פאַר מיין אָרגאַניזאַציע. און אַז איך האָב שוין די ביכער, טראָג איך זיך מיט זיי אין רעסטאָראַן, עס דאָרטן אָפּ און דערנאָך גיי איך צום מיטינג.

צוריק מיט עטלעכע וואָכן בין איך אַזוי, אויף גיך, אַריין אין בוך-געשעפט, אַז איך האָב אַזש ניט באַמערקט, אַז מ׳האָט ערשט אויסגעוואַקסט דעם דיל. און איך גיב זיך אַ גליטש אויס, בלייב זיצן אויפן דיל און קען זיך ניט אויפהויבן. מיד בין איך געווען, הונגעריג אויך, דערצו האָב איך זיך שטאַרק דערשראָקן, — האָב איך, ווייזט אויס, אַוועקגע׳חלש׳ט אויך. מ׳האָט מיך אויפגע־הויבן, אַוועקגעזעצט אויף אַ בענקל, געגעבן אַ גלאָז וואַסער. איך האָב זיך אַביסל אָפּגערוט. איך האָב איינגעקויפט די ביכער און וויל זיך לאָזן גיין אַהיים, פיל איך, אַז די פיס דינען מיר ניט אַזוי גוט, ווי זיי האָבן מיר פריער געדינט. כאַפּ איך זיך אַרויס מיט דער געוויינלעכער באַמערקונג: „איך וועל שוין דאַרפן אַריינגיין צום דאָקטאָר, איך האָב שוין אַ „קעיס" — און איך גיי מיר אַוועק.

„אויפן צווייטן טאָג גיי איך שוין ניט צו דער אַרבעט, איך גיי צו צום דאָקטאָר, ער באַטראַכט מיך. קיין ביין איז ניט צע־בראָכן, נאָר אָפּרוען אַביסל, אַ פּאָר טעג, דאַרף איך זיך. דער־

ווייל האָט ער מיר פאַרבאַנדאַזשירט דעם פּוס. אַז כ׳האָב שוין געהאַלטן ביים אַוועקגיין, מאַכט דער דאָקטאָר צו מיר: „דאָס זענט איר די פרוי, וואָס איר ווילט גיין לאָדן אונזער אָרגאַני־זאַציע אין געריכט און מאַכן אַ „קעיס״ פון אייער פאַל? !...״ איך בין דערשטוינט געוואָרן צו הערן אַזעלכע רייד. איך האָב זיך אָנגעהויבן נאָכפרעגן פון וואַנען עס קומען צו אים אַזעלכע רייד. ערשט איך ווער געוואויר, אַז דאָס אַפּיס־מיידל האָט געלאָזט וויסן דעם דאָקטאָר און נאָך מענטשן, אַז איך אַליין האָב זיך אויס־געדריקט, אַז איך וועל אָנקלאָגן אונזער בוך־געשעפט אין שאָדן־זאַך. פון מויל צו מויל איז דאָס געגאַנגען און מ׳האָט מיר געמאַכט אַ שיינעם נאָמען... וואָס־זשע טוט מען? — האָב איך אַרויס־געפּאָדערט דאָס אָפּיס־מיידל אויף אַ געזעלשאַפטלעכן געריכט. געקומען צום געריכט, האָבן זיי אויסגעהערט מיינע טענות און דער אַפּיס־מיידלס טענות און מ׳האָט גע׳משפט, אַז איך בין שולדיג! איך בין שולדיג? — יאָ, איך בין שולדיג! — האָב איך צו זיי געזאָגט, — ווייל איך בין אַ פּשוט שאָפּ־מיידל און קען ניט רעדן אַזוי שיין, און ביי איר, ביי דער אַפּיס־מיידל, איז דאָס צינגל אויף שרייפלעך, דערפאַר בין איך שולדיג!״ און איך בין אַוועק . . .

„בין איך געקומען צו אייך, פריינט אַלגין, — און טרערן האָבן זיך ווידער באַוויזן אין אירע אויגן, — איך בין געקומען ביי אייך פרעגן, ווער ס׳איז שולדיג: איך, וואָס כ׳האָב זיך אַרויסגעכאַפּט, אין אַ שפּאַס, אַז כ׳וועל „מאַכן אַ קעיס״, און אַלע האָבן פאַר־שטאַנען. אַז כ׳האָב עס ניט געמיינט, צי די אַפּיס־מיידל, וואָס האָט מיר געמאַכט אַ שלעכטן נאָמען!...״

שטעקט אַזוי אַלגין אַריין די הענט אין די הויזן־קעשענעס און שפּאַצירט אַזוי לעבן טיש הין־און־צוריק, טראַכט אַביסל, דער־נאָך מאַכט ער: „ווייסט איר גאָר וואָס, טייערע פריינדינע, איך וועל אייך ענטפערן נאָך דער לעקציע, גוט?“...

שטימט זי איין, די האָרעפּאַשנע פרוי.

און אַלגין זעצט זיך צוריק אַוועק ביים טיש. ער פאַרענ־

דיגט שוין אויף שנעל זיין שרייבן. ער לויפט שוין אויף גיך אי־בער מיט זיינע אויגן איבער די שורות. דאָ און דאָרטן שטעלט ער אַריין אַ וואָרט, מעקט אויס אַ וואָרט, פאַרריכט עפּעס. ער לייגט אַריין די בויגנס אין אַ גרויסן קאָנווערט, פאַרמאַכט, קלעפּט אָן אַ סך מאַרקעס, דער בריוו זאָל קומען וואָס שנעלער קיין ניו־יאָרק, אין דער רעדאַקציע.

און דערווייל קלייבט זיך דער עולם. דער זאָל ווערט אָנגע־פּאַקט. עס קומען צו פאַרערער און גיבן אַלגינ'ען די האַנט. מען פרעגט זיך נאָך, וואָס ער מאַכט, ווי אַזוי ער פילט אין געזונט. און אַלגין ענטפערט יעדן מיט אַ שמייכל, און מען איז צופרידן, וואָס מען שטייט אַרום אַלגינ'ען.

און אַט גיט דער פאָרזיצער אַ קלאַפּ מיטן העמערל. עס ווערט שטיל. אַלגין רעדט. און יעדעס וואָרט איז אַזוי ליב און טייער. פערלדיגע ווערטער. און מיטאַמאָל ווערן אַלע דערשטוינט:

„איך האָב היינט געהערט, — דערציילט אַלגין אין אַ רו־איגן טאָן, — אַ מעשה פון אַן אַרבעטער־פרוי. אַ מעשה מיט אַ געזעלשאַפטלעכן געריכט, אַ היימישער משפט. עס קען זיין, אַז זי, די אַרבעטער־פרוי, האָט זיך אויסגעדריקט שלעכט, געמאַכט אַ טעות, אָבער זי איז גערעכט. און ווען זי האָט מיר דערציילט די מעשה, האָבן טרערן גערונען פון אירע אויגן, איז זי שוין זי־כער גערעכט, ערלעכע טרערן, פערלדיגע טרערן... מיר זיינען גע־בוירן געוואָרן און מיר לעבן אין אַזאַ געזעלשאַפט, אַז מיר קענען ניט זיין פון גין־גאָלד. מיר מאַכן טעות'ן, מיר באַגייען אומרעכטן... לאָמיר זיין פון די ערשטע צו זיין פאָרזיכטיג, צו האַנדלען טאָ־לעראַנט, האָבן געדולד, נעמען אין אַכט, העלפן איינער דעם צווייטן מיט וואָרט און מיט טאַט און ראַט. מיר מוזן זיין איייניג, געאיי־ניגט. עס דאַרף הערשן אחדות ביי אונז, עס דאַרף זיין האַרמאָניע צווישן אונז. מיר דאַרפן ווייזן אַ ביישפּיל פאַרן פאָלק!...“

און די אַרבעטער־פרוי איז געזעסן און זיך צוגעהערט און איר איז גרינגער געוואָרן...

און נאָך דער לעקציע איז מען פאַרבליבן טרינקען אַ גלעזל

טיי אין קלוב. און די אַרבעטער־פרוי און דאָס אָפּיס־מיידל, וואָס איז געזעסן אין אַ ווינקל ביי דער לעקציע, האָבן ביידע דערלאַנגט טיי צום טיש. זיי האָבן געקוקט אויף אַלגין׳ען און געשמייכלט, זיי האָבן זיך איבערגעבעטן.

„אָט אַזוי פאָרט ער אַרום, אונזער אַלגין, פון שטאָט צו שטאָט, ער ברענגט אונז ליכט, ער ברענגט אונז אייניגקייט און פרידן!" — זאָגט איין אַרבעטער.

„אַזוי פאָרט ער אַרום, אונזער אַלגין, ער קלייבט פּערלדיגע רייד, פּערלדיגע געדאַנקען, פּערלדיגע טרערן, דערנאָך גיט ער זיי אונז אין זיינע שריפטן, געלייטערטע, געשליפענע פּערל..."

און אַלגין קוקט אַזוי אויפן עולם אַ שטראַלנדיגער. ער פאַר־ריכט אַזוי די ברילן און שמייכלט. מיטאַמאָל גיט ער זיך אין עפּעס אַ דערמאָן. ער כאַפּט אַרויס אַ ביכעלע, אַ בלייפעדער און ער פאַרצייכנט . . .

„איר זעט, איר זעט, אונזער אַלגין קלייבט פּערל!" — שוש־קעט מען זיך אין זאַל.

***

און יעדעס יאָר, ווען מיר קומען זיך צונויף איבער די שטעט און שטעטלעך פון די פאַראייניגטע שטאַטן, איבער די שטעט און שטעטלעך פון דער וועלט, צו דערמאָנען דעם אָנדענק פון אונזער אַלגין׳ען, צו זיין יאָרצייט, — דאַכט זיך אונז, אַז אַלגין איז ניט געשטאָרבן, אַז אַלגין לעבט צווישן אונז. דאָס האָט ער זיך בלויז ערגעץ באַהאַלטן, אַז מיר זאָלן אים ניט קענען זען מיט אונדזערע אויגן. נאָר, אַז מיר גיבן אַ פאַרמאַך די אויגן, דערזעען מיר אים: „אָט שטייט ער און רעדט, און עס גיסן זיך די רייד, פליסיג און דערקוויקנדיג, ווי קרישטאָל־ריין וואַסער פון אַ קוואַל... און אָט זיצט ער און שרייבט, פירט מיט זיין פען און שטעלט אויס די גאָלדענע אותיות, די פּערלדיגע אותיות... אַלגין קלייבט פּערל!..."

(געדרוקט אין דער „מאָרגן־פרייהייט", נאָוועמבער, 1944. עטוואָס אויס־געבעסערט פאַר דער זאַמלונג.)

מיין לערערס לערער מ. אָלגין

אויף די ווענט פון קלאַס־צימער פון דער אידישער קינדער־שול הענגען די פּאָרטרעטן פון די אידישע קלאַסיקער. עס קוקן אַראָפּ גרויסע פאָטאָגראַפיעס פון פּראָגרעסיווע אַמעריקאַנער פּרעזידענטן. פאַרשידענע בילדער פון שרייבער און פירער באַצירן די ווינקלען. די אַלע מענטשן און געמעלן גיבן איבער דעם כאַראַקטער פון אַ אידישער פּראָגרעסיווער אַמעריקאַנער קינדער־שול.

אין ד ע ר שול, וועגן וועלכער מיר דערציילן דאָ, הערשט היינטיגן סעזאָן אַ באַזונדערע פרייד. דער לערער פון דער שול איז אַ יונגער אַמעריקאַנער־געבוירענער בחור. ער איז אַלס קינד אָנגעקומען אין ד ע ר שול זיך לערנען. ד אָ האָט ער זיך אויסגעלערנט פון דעם לעבן פון די אידן איבער דער גאַנצער וועלט.

און אַז ער האָט פאַרענדיגט די אָנפאַנג־שול איז ער אַוועק אין דער י. ל. פּרץ־מיטלשול. און נאָך דער מיטלשול האָט ער באַזוכט די „העכערע קורסן” און איז געוואָרן אַ אידישער לערער. און איצט איז ער געקומען צוריק אין ז י י ן שול אַריין צו ווערן דער לערער.

ברוך, הייסט ער. אַלע רופן אים לערער ב ר ו ך. די שול־טוער, די פאַרוואַלטער און די עלטערן שטאָלצירן מיט אים: א ו נ ז ע ר לערער ברוך, אונזער וויכאָוואניק, מ י ר האָבן אים דערצויגן.

און די קינדער זיינען גאָר באַגייסטערט. די קינדער האָבן ליב אַ יונגן לערער. באַזונדערס נאָך, אַז ער קומט פון זייער געגנט, ער קומט טאַקע פון ז י י ע ר שול, זיינען זיי גאָר צופרידן.

שטייט ער אַזוי, דער יונגער לערער ברוך, שרייבט מיטן קרייד אויפן טאָוול, דערקלערט די קינדער, דערציילט זיי עפּעס, לערנט מיט זיי.

איינמאָל האָט זיך דער לערער ברוך אַוועקגעזעצט און אַזוי אַ קוק געטאָן אויף אַ זייט, זיך צעשמייכלט און געוואָלט אָנהויבן

דערציילן אַ מעשה.

מיטאַמאָל האָט זיך אַ בחורל אָנגערופן: „זעט נאָר, קינדער, אונזער לערער ברוך זעט אויס, ווי מ. אַלגין, אָט דאָ, אויפן בילד, אויף דער וואַנט!"

אַלע קינדער פון עלטערן קלאַס האָבן באַלד אַ וואָרף געטאָן זייערע בליקן אויף מ. אַלגינ׳ס אַ בילד: ער זיצט, מ. אַלגין, ביי אַ טיש, באַברילט, אַ שמייכל הענגט אויף זיינע ליפּן. פּאַפּירן ליגן צעלייגט איבערן גאַנצן טיש. אַ טעלעפאָן געפינט זיך ביי דער זייט... די קינדער האָבן זיך אַ הויב געטאָן פון זייערע ערטער, זיך צונויפגעקופּקעט לעבן בילד, וואָס אויף דער וואַנט, און גע־לייענט אויף אַ קול דעם אונטערשריפט: „מ. אַלגין ביי זיין רע־דאַקציע-טיש".

דערנאָך האָבן אַלע קינדער געוואָרפן זייערע בליקן אויף זייער לערער ברוך. אויפן טיש לעבן לערער זיינען טאַקע אויך געלעגן ביכער און פּאַפּירן, טינט, קליי, בלייפעדערם. קיין טע־לעפאָן איז ניט געווען. דער לערער ברוך איז געזעסן אַ רואיגער און געשמייכלט. אים איז געפעלן געוואָרן דער פּלוצימדיגער איינ־פאַל פון די קינדער.

דער לערער ברוך האָט צוגערופן דעם איינציק-באַברילטן בחור אין קלאַס, משה׳לען. ער האָט געליגן ביי אים די אויגן-גלעזער און זיי אויף זיך אָנגעטאָן. ערשט איצט האָבן די קינדער זיך דערפרייט: אַזאַ מין ענלעכקייט צו אַלגינ׳ען! איז אפשר זייער לערער אַן אייגענער צו מ. אַלגין?

— אַז איר וועט זיך אַוועקזעצן רואיג אויף אייערע ערטער, קינדער, וועל איך אייך דערציילן אַן אמת׳ע מעשה, ווי אַזוי איך בין אַמאָל געווען אויף אַן אמת מ. אַלגין, — האָט דער לערער ברוך גערעדט צו זיי מיט אַזאַ מין זיכערקייט און רואיגקייט, גלייך ווי עס רעדט ניט קיין לערער צו זיינע שילער, נאָר ווי אַן על־טערער ברודער רעדט צו זיינע אינגערע ברידערלעך.

— אַן אמת׳ער מ. אַלגין?! — האָבן זיך די קינדער איבער־געקוקט... זיי האָבן זיך אויסגעזעצט אויף זייערע ערטער, ס׳איז

געוואָרן שטיל, אָבער אין זיי איז געווען אַ געוויסע אומרואיקייט, אַ טשיקאַוועדיקייט. ווייל זיי, די עלטערע קינדער פון דער שול, קען מען קיין מעשיות ניט דערציילן, וואָס זיינען ניט-געשטויגן און ניט-געפלויגן. וואָס זיינען זיי, קינדער פון ערשטן קלאַס? נאָר גרייט צו הערן עפּעס אויסערגעוויינלעכס זיינען זיי געווען. ווייל זיי האָבן ליב געהאַט זייער לערער ברוך און געהאַט צו אים פיל צוטרוי.

— ווען איך בין געווען אין אייערע יאָרן, אָדער אַ יאָר, צוויי, עלטער, אַרום פופצן יאָר, האָב איך שוין געלערנט אין דער מיטל-שול. און עפּעס בין איך געווען גרויס געוואָקסן פאַר מיינע יאָרן דעמאָלט.

איינמאָל קומט דער לערער, מיין לערער, אין שול אַריין און דערציילט אונז מיט באַגייסטערונג, אַז מיר וועלן האָבן אינגיכן אַ גרויסן גאַסט, משה אַלגין קומט צו אונז.

און ער האָט אונז איבערגעגעבן זיין פולע ביאָגראַפיע און די גרויסקייט פון אים. און ער האָט אונז אויך דערציילט, אַז אַלגין איז געווען זיין לערער. ווען ער, מיין לערער, אייער לערערס לערער, איז געווען אַ יונגער בחור האָט ער זיך געלערנט פון אַ בוך „דאָס אידישע וואָרט", וואָס אַלגין האָט צונויפגעשטעלט.

מ. אַלגין איז געווען פון די בעסטע שרייבער, רעדנער און לערער פון זיין צייט.

און, זאָגט אונז אונזער לערער, — דערציילט דער יונגער לע-רער ברוך, — אַז מ. אַלגין איז דער בעסטער רעדאַקטאָר אויך. און אַזוי ווי מיר ווילן אים געבן אַ גרויסן קבלת-פּנים, וועלן מיר דורכפירן אַ שפּיל די „מאָרגן-פרייהייט"...

און דער לערער לייענט אונז פאָר אַ שפּיל, וואָס קומט פאָר אין רעדאַקציע. עס זיצן די אַלע שרייבער, מיטאַרבעטער. מען שרייבט און מען קלאַפּט אויף שרייב-מאַשינקעס. עס קומען אַר-בעטער דערציילן נייעס פון די שעפּער. עס קומען דערציילער, דיכטער און ברענגען זייערע ווערק. עס קומען אויך מענטשן, וואָס רעדן זיך איין, אַז זיי זיינען שרייבער, און ברענגען גרויסע ראַ-

מאַנען, גאַנצע ביכער... הכלל, אַ גאַנצע שפּיל פֿון אַ רעדאַקציע.

אַז ס׳איז געקומען אויסצוטיילן די ראָליעס איז געוואָרן לעבעדיק. ווייל די מיטלשולניקעס איז געפעלן געוואָרן די שפּיל. און יעדער איינער וועט שפּילן אַ ראָליע פֿון אַ גרויסן מענטשן, און נאָך אַ שרייבער דערצו, זיינען זיי גאָר געווען צופרידן. און אַז ס׳איז געקומען צו דער ראָליע פֿון מ. אַלגין, האָבן אַלע געגעבן אַ וואָרף זייערע בליקן אויף מיר — און אין מיטן דערציילן צעשמייכלט זיך דער יונגער לערער ברוך, און זיין שמייכל איז טאַקע אַן אַלגינישער שמייכל — און דער לערער גיט אַ באַשלוס־קלעפּל איבערן טיש: „יאָ, חברה, ברוך איז, דאַכט זיך, דער צוגעפּאַסטער בחור פֿאַר דער אַלגין־ראָליע!...“

איך האָב שוין גאָרניט געהאַט וואָס צו זאָגן. אַ ברירה האָב איך געהאַט — איך האָב געמוזט נעמען די ראָליע אויף מיר. אַלע מיטלשולניקעס האָבן מיך מקנא געווען.

נאָר אויב שוין יאָ שפּילן די ראָליע פֿון אַלגינ׳ען, האָב איך זי געוואָלט שפּילן גוט. איך האָב געוואָלט, אַז ווען אַלגין וועט קומען צוגאַסט און וועט אונז זען שפּילן, זאָל עס אים געפעלן. איך בין גאַנצע נעכט ניט געשלאָפן. וואו איך האָב געזען אַ בילד פֿון אַלגינ׳ען האָב איך עס געבראַכט צו מיר אין צימער אַריין. מיין לערער, מיינע עלטערן, מיינע עלטערנס פריינט און באַקאַנטע, וואָס האָבן געקענט אַלגינ׳ען פּערזענלעך און האָבן אים געהערט רעדן (און ווער האָט ניט געקענט אַלגינען?!...) האָב איך פאַרמוטשעט מיט פראַגן: ווי אַזוי איז זיין אויסשפּראַך, זיין באַוועגונג, זיינע געוואוינהייטן ביים רעדן.

אַלגין האָט גערעדט מיט אַ שאַרפער רייש. איז וויפיל אידישע ווערטער איך האָב נאָר געקענט געפינען אין מיינע ביכער, וואָס הייבן זיך אָן מיט אַ רייש, האָב איך געלייענט אויפן קול און געריבן די ריישן ראַשיג.

ווען אַלגין פלעגט אַריין אין עקסטאַז ביים רעדן און מאָלן בילדער, און זיין רעדן איז שטענדיק געווען דורכגעפלאָכטן מיט מעשה׳לעך, בילדער, קאָלירנרייך, פלעגט ער באַוועגן אַלע טיילן פֿון

זיין קערפּער: אַרומגעגאַנגען איבער דער בינע, געפּאַכעט מיט די הענט אין דער לופטן, זיך געבויגן, אַלעמאָל זיך אַ כאַפּ געטאָן, אַזאַ טבע געהאַט, צו זיין שניפּס, צי עס שטייט דער שניפּס אויפן ריכטיקן אָרט, פּונקט אין צענטער. אַ ספּאָרט געווען. שטענדיק ריין און ציכטיק אָנגעטאָן . . .

דער באַשטימטער אָוונט איז געקומען. אין זאַל איז געווען פינצטער. דער פאָרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבן. מיר האָבן אַלע געוואוסט, אַז מ. אָלגין זיצט אין זאַל. מיין האַרץ האָט געקלאַפּט אַזוי שטאַרק, ווי אַ גרויסער וואַנט-זייגער. מיר האָבן אַלע געשפּילט מיט פולער ערנסטקייט...

און ווען דער פאָרהאַנג האָט זיך אַראָפּגעלאָזט, איז אונז גרינגער געוואָרן. שווערע שטיינער זיינען אונז אַראָפּ פון די הערצער. איך בין געווען אַזוי פאַרמאַטערט און פאַרשוויצט, ווי איך זאָל האָבן געטראָגן אַ באַרג אויף זיך.

דער פאַרזאַמלטער עולם האָט אונז געגעבן שטאַרקע אַפּלאָדיסמענטן.

אָלגין איז אַרויפגעקומען הינטער די קוליסן און מיט יעדן פון אונז געדריקט די האַנט און זיך וואַרעם באַגריסט.

און שפּעטער, ווען אָלגין האָט געהאַלטן איינע פון זיינע באַלערנדע רעדעס, אַ רעדע, אַ לעקציע, און דער עולם איז געזעסן, ווי צוגעשמידט צו די בענקלעך, האָט ער דערמאָנט די מיטלשולניקעס, די שפּיל און ער האָט געזאָגט:

„היינט האָט איר געזען נאָך אַ באַווייז, אַז די קינדער-שולן זיינען די וואָרצלען פון דער פּראָגרעסיווער אידישער באַוועגונג. פון די וואָרצלען וועלן אַרויסוואַקסן ביימער, דעמבעס. עס וועלן אַרויסקומען פון זיי פירער, לערער, שרייבער און טוער. וואָס שענער און בעסער און שטאַרקער און טיפער און ברייטער מיר וועלן בויען די שולן, אַלץ שענערע פרוכטן וועלן מיר אַרויסקריגן...

„די שולן וועלן אַרויסגעבן אַ סך אָלגינס, נאָוויקס, כצ״ס, ביילינס, בוכוואַלדס און אַלע אַנדערע שרייבער און דיכטער פון דער „מאָרגן-פרייהייט״... קלוב-פירער, שול-פירער...״

און ער האָט גערעדט און גערעדט מיט אַזאַ מין פייער, מיט אַזוי פיל היץ, מיט אַזאַ ברען, מיט פאַרשידענע באַוועגונגען, מיטן גאַנצן האַרצן, מיט דער גאַנצער נשמה, — אַז ווי לאַנג איך וועל לעבן, וועל איך עס געדענקען...״

. . . און דאָ האָט זיך אונזער יונגער לערער ברוך אַביסל אָפּ־געהוסט, געמאַכט אַ פּויזע. ער האָט געגעבן אַ הוסטל אין זיין פויסט אַריין. ער האָט אַרונטערגעלאָזט די בליקן פון זיינע אויגן צום טיש. ער האָט אינגאַנצן געביטן זיין טאָן אויף טרויערדיגס:

„און גאָר אומגעריכט, אין אַ טאָג אין נאָוועמבער, 1939, איז מיין לערערס לערער, אונזער אַלעמענס לערער מ. אַלגין געשטאָרבן.

טויזנטער און טויזנטער אידישע און ניט־אידישע אַמעריקאַ־נער זיינען געקומען דעם לעצטן מאָל אַ קוק טאָן אויף אים אין זיין אָרון. און טויזנטער און טויזנטער האָבן אים באַגלייט אין זיין אייביגער רו אַריין.

און דעמאָלט, שטייענדיג אויף דער וואַך לעבן זיין אָרון, האָב איך מיר געגעבן אַ וואָרט, אַז איך וועל ווערן אַ לערער... אַרום איז געווען אַ וואַלד מיט בלומען, וואָס אָרגאַניזאַציעס האָבן גע־שיקט. אַרום זיינען געגאַנגען מענטשן אָן אַ שיער, אָן אַ שיער. און יעדער האָט עפּעס געשעפּטשעט, עפּעס צו זיך געזאָגט, און אויך איך האָב עפּעס צו זיך געזאָגט...

. . . אָט דאָס, קינדער, — האָט דער לערער ברוך פאַרענדיגט — איז אַן אמת׳ע מעשה וועגן מיין לערערס לערער מ. אַלגין!...״

די קינדער האָבן זיך אויפגעכאַפּט, ווי פון אַ מאָדנעם שלאָף מיט פאַרשידענע הויך־קלינגענדיגע חלומות... ס׳איז שוין געווען צייט אַהיים צו גיין. זיי האָבן נאָך אַמאָל אַ בליק געטאָן אויפן אַלגין־בילד, וואָס האָט געהאַנגען אויף דער וואַנט. זיי האָבן זיך געזעגנט מיטן לערער. און מיט שטילע געמאָסטענע טריט, האָבן זיי זיך געלאָזט צו דער טיר...

זיי טראָגן מיט זיך איצט אַהיים אַ מעשה פון דער שול צו זייערע עלטערן וועגן זייער לערערס לערער מ. אַלגין! . . .

(אָנגעשריבן אָקטאָבער, 1947. געדרוקט אין דער „מאָרגן־פרייהייט״ צום 8טן אַלגין־יאָרצייט, 23טן נאָוועמבער, 1947. עטוואָס אויסגעבעסערט פאַר דער זאַמלונג.)

גיי אין פאָלק מיט אַלגינס וואָרט!...

פלוצים, אַזוי אומדערוואַרט פאַר אים און דער פאַמיליע, האָט ער באַשלאָסן צו ווערן אַ אידישער לערער, אַ לערער אין די אידישע קינדער־שולן.

אין די קינדער־יאָרן האָט ער גאָר קיין צופיל אידיש ניט געוואָלט לערנען. ער האָט גאָר ליב געהאַט זייער פיל זיך צו שפילן אין גאַס. ער האָט גאָר ליב געהאַט צו לויפן און שפרינגען און איבערקערן אַ וועלט. אַ מזיק געווען. ער האָט בכלל ניט ליב געהאַט זיך אָוועקצוזעצן און לערנען.

נאָר זיין פאָטער איז געווען אַ לערער, אַ אידישער לערער אין די קינדער־שולן. איז אים, דעם זון, אויסגעקומען מיטצופאָרן מיטן פאָטער, מיט דער מוטער, מיטן שוועסטערל, מיטן מעבל, מיט די ביכער איבער פאַרשידענע שטעט.

באַזונדערס די ביכער האָט ער שוין געהאָלפן טראָגן דעם פאָטער פון קליינוויז אָן. ער האָט באַקומען אַ מין ליבע צו דעם טאַטנס ביכער. שוין פון קינדוויז אָן האָט ער געזען זיין פאָטער זיצן און שרייבן אָדער קלאַפּן אויף אַ שרייב־מאַשינקע.

דער טאַטע האָט פאַרריכט קינדערשע קאָמפּאָזיציעס, מעשה׳לעך. דער פאָטער האָט געשריבן מעשה׳לעך פאַר קינדער. ער האָט דערציילט און געלייענט די מעשה׳לעך פאַר זיין זון. דער פאָטער איז געווען פאַר אים פון קינדוויז אָן דער לערער, דער שרייבער, די שול.

און יאָרן און יאָרן זיינען זיך געגאַנגען. און דער זון, דעם לערערס זון, איז זיך געוואַקסן. פון יעדער צייט און פון יעדער שטאָט איז עפּעס געבליבן אין די זכרונות: אין דעם קעמפּ „קינדערלאַנד" איז ער אַרומגעלאָפן אויף די גראָזן, אין קינדער־גאָרטן איז ער דאָרטן געווען. אין פּאַסעיק האָט ער צעבראָכן די שויבן פון אַ שאַפע מיט ביכער. אין דעטראָיט האָט ער געשלעפּט, ביי די פיס, זיין טאַטן פון דער בינע, ווען זיין פאָטער האָט גערעדט

פאַר אַ גרויסן עולם. אין פילאַדעלפיע איז ער געקראָכן אין פער־מאָונט־פּאַרק און אויף די באַן־רעלסן. אין שיקאַגאָ האָט ער אַוועק־געשפּאַצירט אַ זיבן־און־פופציק בלאָקן. ער איז געווען אַ מזיק...

ער האָט אָנגעהויבן לערנען אידיש אין דער קינדער־שול נו־מער דריי אין שיקאַגאָ. דער פּאָטער זיינער איז געווען דאָרטן דער לערער. אַ מאָדנע דערשיינונג איז דאָס געווען: דער טאַטע מיטן זון זיינען צוזאַמען געגאַנגען אין שול אַריין. האָט זיך אַמאָל געטראָפן, אַז אַ שול־טוער איז אַריינגעקומען אין מיטן לערנען פון ערשטן קלאַס. דער שול־טוער אַ ב ר ה ם האָט אויף טשיקאַווען אַ פרעג געטאָן דעם קלאַס: „קינדער, וואָס טראַכט איר עפּעס וועגן אייער לערער, עפּעס אַ גוטער לערער? . . . "

קינדער זיינען קלוג. זיין פאַרשטייען ווי אַזוי צו ענטפערן; זיי ווילן ניט פאַרשעמען זייער לערער. אַלע האָבן געענטפערט, אַז זייער לערער איז אַ גוטער. נאָר איין אינגעלע, אַ שוואַרצינקער, האָט זיך אויפגעהויבן און געהאַלטן זיין האַנט אין דער לופטן: „וואָס ווילסטו זאָגן?" — פרעגט אים דער שול־טוער אברהם. „איך וויל זאָגן, — מאַכט דאָס אינגעלע, — אַז אונזער לערער איז דער בעסטער לערער אויף דער גאַנצער וועלט!"

אין קלאַס איז געוואָרן אַ געלעכטער. דער שול־טוער האָט זיך צעשמייכלט. ער האָט זיך אויף אַ מינוט געפונען אין אַ פאַר־לעגנהייט און דערנאָך ווידער געפרעגט דעם אינגעלע: „אָבער פון וואַנען ווייסטו, דו ביסט בלויז אין שול דעם ערשטן סעזאָן?"

„איך קען דעם לערער זינט איך לעב, ער איז מיין פאָטער!..."

און ווידער זיינען יאָרן און יאָרן געגאַנגען. ער איז שוין געוואָרן אַ „קעמפּער" אין קעמפּ „קינדערלאַנד". ער האָט זיך גע־לערנט אין אַ קינדער־שול אין די בראָנקס.

זיין מוטער איז געשטאָרבן. ער איז נאָך געווען יונג, אַרום צוועלף יאָר. נאָר ער האָט ניט געוויינט. מיטאַמאָל איז ער אויס־געוואָקסן. עפּעס איז ער אַנדערש געוואָרן. אַביסל פאַר'חלומט. ער האָט אָנגעהויבן מאָלן בילדער.

אָבער לערנען אין סקול און אין שול האָט ער ניט געוואָלט.

ער האָט עפּעס קיין געדולד ניט געהאַט. ס'איז אַ מאָדנע זאַך געווען מיט אים: ער האָט פאַרשטאַנען די לימודים, נאָר ער האָט ניט געוואָלט צוגרייטן די אַרבעטן. ער האָט זיך דורכגעשטופּט אין דער עלעמענטאַרער סקול און אין דער אָנפאַנג-שול; ער האָט קוים פאַרענדיקט די היי-סקול און די צענטראַלע מיטלשול.

ער האָט שוין געוואָלט ווערן אַ גרויסער מענטש און אַ גרויסער פאַרדינער. ער האָט שוין אָנגעהויבן „אַרומגיין" מיט מיידלעך. און ער האָט געמאָלט בילדער.

עפּעס האָט ער אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אינגלעך-קלובן אין דער נאַכבאַרשאַפט. אַזעלכע קלובן, וואָס האָבן ניט קיין גייסטיקן אינהאַלט, בלויז פאַרווייַלערישע. ספּאָרט האָט ער ליב געהאַט. די יאָרן פון איבערגאַנג פון אינגל צו דערוואַקסענעם מענטשן האָבן געבראַכט זאָרג פאַרן פאָטער, דעם לערער.

רייד און רייד, עקשנות'דיגע ווערטער האָט דער לערער-פאָטער גערעדט צו זיין זון. אין דעם לערערס זון זיינען פאָרגעקומען גרויסע מלחמות. אַן אומרו אַ גרויסער האָט דאָרטן געהערשט. אין דעם מוח פון דעם יונגן זון האָבן מלחמה געהאַלטן: דער לערער מיט זיינע באַשיידענע פאַרדינסטן, מיט זיין באַשיידענער קליידונג און וואוינונג, מיט דער אידישער שפּראַך און פּראָגרעסיוון געדאַנק קעגן אַ מעכטיגער אַמעריקאַנישער וועלט פון פאַרוויילונג, ספּאָרט, ראַדיאָ, טעלעוויזע, צייטונגען, קלובן, ביליאַרד און וואָס ניט? !... אַ שווערע מלחמה.

און דער זון איז אַוועק איבער באַנען צו פאַרקויפן שפּייז און קאַלטע געטראַנקען צו פּאַסאַזשירן. ער האָט געוואָלט ווייזן אַז ער קען פאַרדינען. אָבער ניט דאָס האָט ער געזוכט. ער האָט עפּעס אַ נ ד ע ר ש געזוכט. ער האָט געמאָלט בילדער...

„איז אפשר ווילסטו זיין אַ קאָנסעלער אין קעמפּ „קינדערלאַנד", מיין זון?" — האָט דער לערער-פאָטער פאַר אים געשטעלט די פראַגע.

יאָ, ער איז אַוועק צו ווערן אַ קאָנסעלער. און דאָרטן, ביי דער אַרבעט אַרום קינדער, האָט ער זיך געפונען. ער איז גע-

ווען צופרידן.

פון דאָרטן איז ער שוין געקומען, אַ קאַרג-אַכצן-יאָריגער בחור, גאָר אַן אַנדערער. ער וויל שוין לערנען אויף די „העכערע קורסן", ער וויל אויפנעמען פּראָבלעמען פון אידישן לעבן און בכלל זיך לערנען.

מיט געוואַלד האָט ער דורכגעשטופּט אַ יאָר קאַלעדזש. נאָר ער וויל גאָר ניט קיין קאַלעדזש-קענטעניש, ער וויל געזעלשאַפט-לעך לעבן.

נאָך אַ יאָר און נאָך אַ יאָר אַרבעט אין „קינדערלאַנד". נאָך אַ קורס און נאָך אַ קורס אויף די העכערע קורסן.

ער ווערט ווערן אַ פירער צווישן דער אידישער יוגנט. ער ווערט אַ פירער אין דעם יוגנטלעכן אידיש-רעדנדיגן קלוב אויפן נאָמען פון דעם יונג-פאַרשטאָרבענעם שרייבער און לערער בצלאל פרידמאַן. גוט אַזוי, טראַכט זיין טאַטע.

ער ווערט אַ מאָלער. זיינע אילוסטראַציעס ווערן גענוצט אין קלוב-זשורנאַל און אין אַנדערע אויסגאַבן. עפּעס ווערט ער אַן ע פּ ע ס.

און דער פאָטער-לערער איז צופרידן, וואָס זיין זון איז ניט פאַרלוירן געגאַנגען ערגעץ אויף דער „מין אַמעריקאַנישער" גאַס, אויף י ע נ ע ר גאַס, וואָס דערציט די זין אויף די ראָגן פון קענדי-סטאָרס און אין ביליאַרד-זאַלן . . .

נאָר, אַז ער, דען זון, זאָל וועלן ווערן אַ אידישער לערער, אויף דעם האָט זיך קיינער ניט גערעכנט.

מיטאַמאָל קומט אָן אַ בריוו:

„טייערער פּאַפּ!

„איך האָב געטראַכט און געטראַכט, און באַשלאָסן צו ווערן אַ אידישער לערער. אַלס שול-לערער וועל איך האָבן אַ געלעגנ-הייט זיך צו לערנען, מיט קינדער לערנען, זיין צווישן די מאַסן, צווישן פאָלק, דינען מיט וואָס איך קען. מיט מיין וואָרט, מיט מיין טאַט, מיט מיין פּינזל.

„וואָס איז דיין מיינונג?

„כאָטש איך בין שוין אַ כמעט־דערוואַקסענער, שוין באַלד צוואַנציק יאָר אַלט, ווייל איך דאָך ניט אַוועקפאָרן פון דער היים, צו זיין אַ לערער אויף דער פּראָווינץ, אָן דיין צושטימונג און אָן דיין גוטהייסונג...

„איך וואַרט אויף דיין ענטפער.

דיין, זון."

„קינדערלאַנד", סעפּטעמבער, 1947.

דער פאָטער האָט געענטפערט זיין זון אַזוי:

„טייערער זון:

„איידער איך שרייב דיר אַרום מיין מיינונג וועגן דיין ווערן אַ אידישער לערער, וויל איך דיר לאָזן וויסן, אַז עס געפעלן מיר דיינע מאָטיוון פאַרוואָס דו ווילסט ווערן אַ לערער: זיך צו לערנען, מיט די קינדער לערנען, זיין צווישן די מאַסן, צווישן פאָלק, דינען!... איך וויל דיר דאָ איבערגעבן, וואָס דער אומשטערבלעכער לערער, אונזער אַלעמענס לערער מ. אָלגין, האָט גערעדט צו די לערער. דאָס איז געווען אין סעפּטעמבער, 1938. ס׳איז דעמאָלט פאָרגעקומען די צווייטע נאַציאָנאַלע לערער־קאָנפערענץ פון די אידישע קינדער־שולן.

קיינער, פאַרשטייט זיך, האָט זיך ניט פאָרגעשטעלט, אַז ער רעדט דאָס לעצטע מאָל צו אַ פאַרזאַמלונג פון לערער. אין אַ יאָר אַרום האָבן מיר אים פאַרלוירן.

איך בין געווען ביי דער קאָנפערענץ און דעמאָלט איבערגעגעבן אַ באַריכט אין דער „מאָרגן־פרייהייט", וואָס איז דערשינען מיטוואָך, דעם 14טן סעפּטעמבער:

„מיט גרויסע אָוואַציעס איז אויפגענומען געוואָרן מ. אָלגין. ער האָט באַגריסט אין נאָמען פון דער רעדאַקציע. אָלגין האָט צווישן אַנדערעס דערקלערט:

ס׳איז איבעריק צו זאָגן, אַז מיר פאָלגן נאָך מיט גרויס אינטערעס די אַרבעט פון די קינדער־שולן און די אַרבעטן פון די לערער.

אויף וויפיל מיר ווייסן, האָט איר, לערער, דורכגעמאַכט גרויסע פּרוכטבאַרע אַרבעטן אין פּאַרטיפן די מעטאָדן פון לערנען מיט די קינדער פון דעם לעבן פון די אידישע פאָלקס-מאַסן.

די שולן קאָן מען איצט ניט פאַרגלייכן מיט דעם, וואָס זיי זיינען געווען צוריק מיט צוויי-דריי יאָר.

די שולן האָבן זיך אַ סך פאַרבעסערט. די לערער מאַכן איצט אַ בעסערן איינדרוק, לערער, קולטור-מענטשן, אידן, קולטור-מענטשן.

איר האָט צו פאַרצייכענען אַ זייער שיין בלאַט אין דער געשיכטע פון די שולן. איר מעגט זיין שטאָלץ מיט דער אַרבעט.

איר האָט זיך דערוואָרבן מער חשיבות דורך אייער סיסטעם פון מער אויסגעהאַלטנקייט.

מיר זיינען נאָך ניט אינגאַנצן צופרידן. ניטאָ קיין איינהייטלעכקייט ווי אַזוי צו לערנען.

מיר דאַכט זיך, אַז ס'איז שוין געקומען די צייט, אַז מען זאָל זאָרגן, אַז זומער זאָלן מיר האָבן קורסן פאַר לערער.

עס איז אַ באַזונדערע פרייד, וואָס עס קומען צו אַ מ ע ר י ק אַ נ ע ר - ג ע ב ו י ר ע נ ע לערער, שרייבער, — דאָס איז דער בעסטער ענטפער די אַסימילאַטאָרן וועגן גורל פון אידיש אין לאַנד.

די שולן האָבן איצט אַן אויפגאַבע: קאַמף קעגן פּאַשיזם און אַנטיסעמיטיזם. ניט נאָר אַ קאַמף כלפּי חוץ, נאָר אַ קאַמף פון אינעווייניג. אין די רייען פון דעם אידישן פאָלק זיינען פאַראַן אַנטי-אידן, מיר'ן זיי רופן אַנטי-אידישיסטן, וואָס פאַר'מיאוס'ן אידיש ביים יונגן דור.

איצט האָט איר אַ ספּעציעלן צוועק אויף דער אידישער גאַס: הויבן די חשיבות פון דער אידישער שפּראַך און דער אידישער קולטור. אונזער אויפגאַבע איז: אַ שול דאַרף ווערן אַ צענטער, וואָס זאָל אַרויסרופן דרך-ארץ און ליבשאַפט צו אונזער שפּראַך און אונזער קולטור.

די שולן גייען אויפן וועג צו ווערן אַזעלכע צענטערס.

מיר דאַרפן ווערן „אידישע נאַראָדניקעס", מיר דאַרפן גיין צו

די מאַסן. מיר דאַרפן זיי לערנען, אַז זיי האָבן אַ רעכט צו זיין אידן.

אונזער גאַס איז פול מיט „פּאַרוועריטסיזם״, ציוניזם, יאהודים־אַסימילאַציע. די אויפגאַבע פון אידישן פּאָלקס־מענטש איז אויפצוקלערן, אַז דער איד האָט אַ רעכט אויף זיין בוך, זיין שרייבער, זיין לערער; ער האָט אַ רעכט צו פאָדערן אין דער רעגירונג־שול זיין שפּראַך, אין די ביבליאָטעקן — זיינע ביכער; אַ רעכט צו רעדן צו זיין קינד אויף אידיש. זיך פאַרטיידיגן — דאָס איז דער קאַמף קעגן פאַשיזם און אַנטיסעמיטיזם, בויען דעם דעמאָקראַטישן פראָנט...״

און איצט, מיין זון, שרייב איך דיר צו מיינע פאַר ווערטער: אויב דו ווילסט ווערן אַ אידישער לערער און די נאַציאָנאַלע שול־און קולטור־קאָמיסיע גלויבט, אַז דו קענסט שוין זיין אַ אידישער לערער, בין איך זייער און זייער צופרידן.

איך גיב דיר מיט מיין ברכה: גיי אין פאָלק מיט אַלגינס וואָרט!...״

(געדרוקט אין דער „מאָרגן־פרייהייט״, דאָנערשטאָג, דעם 24טן נאָוועמבער, 1949, צום 10טן אַלגין־יאָרצייט. עטוואָס אויסגעבעסערט פאַר דער זאַמלונג.)

„אַנטוישט ניט די מאַסן!" — האָט אַלגין געזאָגט

. . . וואָכן־לאַנג זיינען די מיטגלידער פון דעם בראַנזווילער אידישן אַרבעטער־קלוב אַרומגעלאָפן איבער די גאַסן און געסלעך פון בראַנזוויל, אַרום פּיטקין עוועניו און הערצל גאַס, און צעטראָגן די גרויסע נייעס: „אַלגין קומט קיין בראַנזוויל!"

פאַר די בראַנזווילער פאָלקס־מענטשן, וואָס זיינען פאַרטראָגן מיט די טעגלעכע דאגות־פּרנסה און האָבן ניט קיין צייט צו לייענען אַ בוך, אַ זשורנאַל און אפילו ניט קיין ציימונג יעדן טאָג, — האָבן די מיטגלידער פון אידישן אַרבעטער־קלוב געדאַרפט געבן אויפקלערן ווער אַלגין איז און וועגן וואָס ער וועט רעדן.

יעדער מיטגליד פון אָרגאַנזשיר־קאָמיטעט, וואָס איז אַרומגעגאַנגען פאַרקויפן בילעטן, האָט אויף זיין שטייגער גערעדט וועגן אַלגינ׳ען. זיי האָבן פאַרגעשטעלט אַלגינ׳ען ווי דעם: „גרעסטן און בעסטן רעדנער, לעקטאָר, שרייבער און געלערנטן!..."

און באַזונדערס האָט זיך אויסגעצייכנט דער עלטסטער מיטגליד פון קלוב, דער גרייז־גרויער יונגער חיים, וואָס מ׳זאָגט אויף אים, אַז פון זינט זיין זיבעציג־יאָריגן געבוירנטאָג ווערט ער אינגער פון טאָג צו טאָג, ווייל ער געפינט זיך אין די פּראָגרעסיווע רייען. דער גרייז־גרויער חיים האָט פאַרקויפט זייער פיל בילעטן און באַזונדערס צו אַ צאָל אַלטע גענאָסן, וואָס האָבן געדענקט אַלגינ׳ען נאָך פון דער אַלטער היים און פון די יאָרן, ווען ער האָט געשריבן אין „פאָרווערטס" . . .

און ווען דער באַשטימטער אָוונט איז געקומען, אין אַ דעצעמבער־אָוונט, האָט אויסגעבראָכן אַזאַ שטורעם מיט אַ שניי און מיט אַזאַ מין בייסיגן ווינט, אַז מענטשן האָבן זיך באַהאַלטן אין די הייזער. זייער ווייניג מענטשן האָבן זיך געזען אויף דער גאַס.

די מיטגלידער פון דעם בראַנזווילער אידישן אַרבעטער־קלוב זיינען אַרומגעגאַנגען „אָן קעפּ". זיי האָבן זיך „אָפּגעגעסן די הערצער". זיי האָבן זיך באַקלאָגט איינער פאַרן צווייטן: „נישטאָ

קיין מזל! אַז מיר האָבן זיך שוין יאָ דערלעבט, אַז אַלגין זאָל אַראָפּקומען צו אונז, איז גאָט קעגן אונז, דאַרף אויסברעכן אַזאַ שטורעם! . . . ״

אָבער די פירערשאַפט פון קלוב האָט געמאַכט אַ טעות, די בראַנזווילער פאָלקס-מאַסן האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען אין קלוב אַריין. פּאַרשנייטע, דורכגעפרוירענע, דורכגעשטורעמטע, מיט רויטע נעז און אויערן, מיט „ווייסע״ קאַפּעליושן און מאַנטלען זיינען זיי געקומען איינציגווייז, צו צוויי. דער זאַל האָט זיך אָנ-געהויבן אָנצופילן, און אַרום אַכט-דרייסיג אין אָוונט איז יעדער פלאַץ געווען פאַרנומען.

דער אַראַנזשיר-קאָמיטעט האָט געלויכטן פון גליק. די מיט-גלידער פון קאָמיטעט זיינען אַרומגעלאָפן איבערן זאַל און צוגע-שטעלט נאָך בענקלעך. מען האָט באַגריסט די אַריינגעקומענע מיט שמייכלען, מיט יום-טוב׳דיקייט.

„מען טאָר ניט פאַרלירן דעם גלויבן אין די מאַסן, האָט אַלגין געלערנט!״ — האָבן די קלוב-מיטגלידער צווישן זיך געשמועסט, — „אָט זעט, אין אַזאַ שטורעמדיגן אָוונט זיינען זיי געקומען הערן אַ לעקציע פון אַלגינ׳ען״.

און מיטאַמאָל איז באַלד געוואָרן אַרום ניין אַזייגער און אַלגין איז נאָך ניטאָ. דער גרייז-גרויער יונגער חיים איז שוין אַרום-געגאַנגען אַ פאַרזאָרגטער. ער ווייסט, אַז אַלגין איז ניט קיין גע-זונטער מענטש. און פאַר אים איז אַ גרויסע סכנה אַרויסצוגיין אין דרויסן אין אַ נאַסן, שטורעמדיגן וועטער, און טאָמער, חלילה, קומט ניט אַלגין, וועט ער שוין מער זיך ניט קענען באַווייזן אין פיל הייזער צו פאַרקויפן אַ בילעט פאַר אַן אונטערנעמונג פון דער פּראָגרעסיווער באַוועגונג.

און איבערן זאַל האָט זיך שוין אויך אָנגעהויבן אַ שטיקל אומרואיקייט. עטלעכע האָבן זיך שוין געוואָלט אויפהייבן און גיין אַהיים. זיי האָבן אָנגעהויבן מאָנען צוריק זייער געלט פאַר די בילעטן.

די פירערשאַפט פון דעם בראַנזווילער אידישן אַרבעטער-קלוב

איז שוין ווידער געוואָרן אומרואיק . . .

און מיטאַמאָל האָט זיך געגעבן אַן עפן די טיר און אַלגין האָט זיך באַוויזן !...

אַ שטורעם פון פרייד האָט אויסגעבראָכן אין זאַל. די אָפּטימיסטישע מיטגלידער האָבן געזיגט: זיי האָבן געוואוסט, אַז אַלגין וועט קומען, אַלגין מוז קומען! „אַלגין וועט ניט אַנטוישן! . . . “

ס'האָט גענומען בלויז עטלעכע מינוטן, און אַלגין האָט זיך צעווייגט און צעברויזט אויף דער בינע. די פאַרזאַמלטע האָבן פאַרגעסן, אַז אין דרויסן בושעוועט אַ שטורעם. אַלגין האָט פאַר־כישופ'ט יעדן איינעם פון די בראָנזווילער פאָלקס־מענטשן. די מענטשן האָבן ממש געזען די בילדער, וואָס אַלגין האָט געמאָלט ! . . .

ווען אַלגין האָט פאַרענדיגט זיין לעקציע, האָט אויסגעבראָכן אַן אָוואַציע. נאָך דער אָוואַציע האָט אַלגין געמאַכט אַ קליינע באַמערקונג: „מיינע פריינט, מיינע ברידער! איך וויל אייך איצט דערציילן אַ סוד. איך בין געלעגן אין מיין צימער און געטראַכט: וואָס טוט מען: זאָל איך גיין צו דער לעקציע און איינשטעלן מיין געזונט, מיין לעבן, צי זאָל איך אַנטוישן די מאַסן? — און איר האָט געזיגט! וויל איך אייך בעטן, אַז איר זאָלט געדענקען די ווערטער: וואָס פאַר אַ צייטן עס זאָלן ניט קומען, וואָס פאַר אַ שטורעמס עס זאָלן ניט אויסברעכן, געדענקט: אַנטוישט ניט די מאַסן!...“

***

שוין דאָ אין דעם אַרום אַן אַכצן יאָר, און יעדעס יאָר, ווען עס קומען אָן די טעג פון די אַלגין־מעמאָריעלס, אין די נאָוועמבער־טעג, קלינגט עס אין די אויערן פון דער פירערשאַפט און פון דער מיטגלידערשאַפט פון דעם בראָנזווילער אידישן אַרבעטער־קלוב: „אַנטוישט ניט די מאַסן!...“

(אַ דעראינערונג צו מ. אַלגינס 12טן יאָרצייט און די געדענק־פאַרזאַמלונגען איבערן לאַנד. געדרוקט אין דער „מאָרגן־פרייהייט“, דעם 22טן נאָוועמבער, 1951. עטוואָס אויסגעבעסערט פאַר דער זאַמלונג.)

די ליבע צו אַלגינען

ס'איז געווען אין אַ פּשוט'ן מיטוואָך אין מיטן חודש אויגוסט. אויף די וועגן און שטעגן פון דער זומער-קאָלאָניע האָבן זיך אַרומגעדרייט עלטערן-געסט האַלב-נאַקעטע, פאַרברוינטע און זאָרגלאָזע.

ביים ברעג פון דעם זילבערנעם טייך האָט מען זיך געבאָדן און געטומלט. שיפלעך האָבן זיך געטראָגן איבערן וואַסער מיט פריילעכע פּאַסאַזשירן.

פון דער קינדערשער זייט האָט זיך געהערט געזאַנג און ס'האָבן זיך דערטראָגן פאַרשידענע אַקטיוויטעטן.

מיטאַמאָל האָט אימיצער אויסגעזאָגט דעם סוד, אַז אַלגין קומט אין קעמפּ אַריין אויף אָפּרו.

און מיטאַמאָל האָט זיך צעטראָגן אַ פריידיגער אומרו: „אַלגין קומט, אַלגין קומט!"

און מ'האָט שוין געוואוסט, אַז אַלגין קומט אויף אָ פּ ר ו , מיינט עס, אַז ער וועט האַלטן אַ רעדע אין אָוונט, פאַר די עלטערן-געסט. שפּעט אין אָוונט, ווען די קינדער וועלן איינשלאָפן, וועט ער רעדן צו די לערער און קאָנסעלער. אויפן צווייטן טאָג וועט ער שוין האַלטן אַ לעקציע לעבן בוים, לעבן דעם באַרימטן עץ-הדעת, דעם בוים פון וויסן. ער וועט רעדן ביים קעמפּ-פייער און ער וועט רעדן ביים קאָנצערט. ער וועט שוין אָנשרייבן עטלעכע אַרטיקלען און אַ פּאָר בילדער. ער וועט און וועט און וועט... אַזוי וועט זיך אַ ל ג י ן אָ פּ ר ו ע ן אויף זיין וואַקאַציע אין דער זומער-קאָלאָניע . . .

געסט האָבן שוין אָנגעהויבן רעדן צווישן זיך וועגן אַלגינען. איינציגע האָבן דערציילט וועגן זייערע באַגעגענישן מיט אַלגינען נאָך אויף יענער זייט ים. אַנדערע האָבן זיך געטיילט מיט זכרונות וועגן אַלגינס אָנצאָליגע לעקציעס, אַרטיקלען און דערציילונגען.

די קאָנסעלערס האָבן צונויפגעזאַמלט זייערע קינדער אַרום די באַנגעלאָס און זיי דערציילט אַלגינס ביאָגראַפיע, מעשיות וועגן

אָלגינס לעבן אַלס יוגנטלעכער, אַלס לערער, וואָס האָט צונויפגע־שטעלט לערנביכער „דאָס אידישע וואָרט”, אַלס סטודענט, וואָס איז געזעסן אין טורמע, אַלס סאָלדאַט; אַ לערער און שרייבער, וואָס קאָן און שרייבט אויף עטלעכע שפּראַכן און טראָגט אַ דאָק־טאָר־טיטול, און נאָך און נאָך . . .

אַזוי, אַז פאַרנאַכט־צו, ווען אַלע, קינדער און אַלע עלטערן־געסט האָבן זיך געלאָזט צום עס־צימער עסן וועטשערע, האָבן שוין אַלע געוואוסט ווער אָלגין איז. דער זומער־קעמפּ איז שוין געווען פול מיט אָלגינען און זיינע פאַרדינסטן פאַר די אידישע פאָלקס־מאַסן.

און אַז אָלגין האָט זיך באַוויזן אין עס־צימער, אין דער באַ־גלייטונג פון די אָנפירער פון די פאַרוואַלטער פון דער זומער־קאָ־לאָניע, האָבן זיך אַלע אויפגעשטעלט און מקבל־פּנים געווען דעם גרויסן גאַסט מיט געזאַנג.

אָלגין איז געווען גערירט פון דער אויפנאַמע ביז טרערן. ער האָט אַ פּאָר מאָל פאַרריכט זיינע פּענסנע, זיי זאָלן ניט אַראָפּפאַלן פון נערוועזיטעט. ער האָט זיך גערויטלט, זיך פאַרנויגט און גע־דאַנקט. ער האָט געהאַט צו אימיצן טענות, צוליב וואָס מ'האָט עס געדאַרפט צוגרייטן אַזאַ רוישנדיגע באַגעגעניש. אָבער קיי־נער האָט זיך ניט געפילט שולדיג, ווייל ס'האָט קיינער ניט צו־געגרייט, ס'האָט זיך צוגעגרייט פון זיך אַליין, פון פאָלק!

נאָך דער וועטשערע, וואָס האָט געדויערט לענגער ווי שטענ־דיג, האָט דער עולם זיך געהאַלטן אַרום עס־צימער. מ'האָט גע־וואָרט אויף אָלגינען. מ'וויל אים זען פון דער נאָענט. מ'וויל הערן, וואָס ער רעדט.

מיטאַמאָל האָט זיך דער אויגוסט־וועטער געביטן. ס'האָט אָנגעהויבן ווערן קילער, ס'האָט אָנגעהויבן בלאָזן אַ ווינט. און אָלגין האָט זיך, אַפּנים, פאַרגעסן און אַרויסגעקומען פון עס־צימער בלויז מיטן אויבער־העמד.

און מיטאַמאָל האָט מען דערזען, ווי דער גרויער פאָלקס־זינגער ח י י ם שטופּט זיך דורכן עולם. ער האָט אויסגעטאָן

זיין סוועדער־רעקל און טראָגט עס אין פּאָראוים. ענדלעך איז ער צו צו אַלגינען: „טוט אָן, טייערער אַלגין, ס׳וועט קיל, איר קענט זיך נאָך צוקילן, מ׳דאַרף זיך אָפּהיטן...״

אַלגין איז געבליבן שטיין אַ דערשטוינטער. דער עולם אַרום אים האָט עס צוגעקוקט מיט פאַרוואונדערונג.

„איך דאַנק אייך, גוטער ברודער, איך שאַץ אָפּ אייער פריינטשאַפט!״ — האָט אַלגין זיך אָנגערופן.

און לאַנג־לאַנג האָט מען גערעדט וועגן דער סצענע . . .

**
*

און צווישן הונדערטער און הונדערטער אַרבעטער און פאָלקס־מענטשן איז צוגעקומען נאָך אַ מעשה וועגן דער ליבע, וואָס דאָס פאָלק האָט אַרויסגעוויזן צו אַלגינ׳ען, ווען ער האָט געלעבט.

און די ליבע וועט פאַרבלייבן אַזוי לאַנג, ווי לאַנג עס וועט לעבן דער נאָמען, דער גייסט און די גרויסע ירושה פון מ. אַלגין!...

(צו די אַלגין מעמאָריעל־קאָנצערטן, צום 14טן יאָרצייט. געדרוקט אין דער „מאָרגן־פרייהייט״, דעם 12טן נאָוועמבער, 1953. עטוואָס אויסגעבעסערט פאַר דער זאַמלונג.)

אַלגינס שטימע

ווי אַ צייכן פון דער צייט, האָבן מיר פאַרטראַכט צו גרינדן אַ לייען־קרייז אויפן נאָמען פון מ. אַלגין, ערב דעם 32סטן געבוירנ־טאָג פון דער „מאָרגן־פרייהייט״.

צו דער ערשטער לייענונג האָבן זיך פאַרזאַמלט ניין אַלגינס פאַרערער: דריי נאָדל־אַרבעטער, צוויי הויז־פרויען, איין בוכ־האַלטער, איין פאַרזיכערונג־אַגענט און דער שרייבער פון די שורות און זיין פרוי.

דער נאָדל־אַרבעטער, ביי וועמען עס איז פאָרגעקומען די ערשטע לייענונג, האָט אונז צוגעפירט צו זיין פאָנאָגראַף און זיך אָנגערופן: „אַזוי ווי מיר הויבן היינט אָן אונזער „אַלגין לייען־קרייז״, טאַ לאָמיר הערן אַלגינס לעצטע רעדע אין 1938, פון אַ רעקאָרד״.

מיר זיינען געזעסן שטיל און זיך איינגעהערט. מיר האָבן אפילו געהערט דעם הוסט, וואָס אַלגין האָט אַרויסגעלאָזט. אָבער שאַרף זיינען געווען זיינע ווערטער, קלאָרע און אויסגעציילטע. און נאָכ־אַמאָל האָבן מיר געהערט: „ווען מיר האָבן אַ געלעגנהייט צו רעדן צו די ברייטע מאַסן, זיינען מיר זיכער, אַז זיי וואָלטן אָנ־גענומען אונזער פּראָגראַם, ווייל בלויז אונזער פּראָגראַם איז אין זייערע אינטערעסן . . . ״

ביי יעדן איינעם פון די פאַרזאַמלטע האָט נאָך לאַנג, נאָכן פאַרענדיגן אַלגינס רעדע־רעקאָרד, געקלונגען אין די אויערן אַל־גינס שטימע. מ׳האָט זיך דערמאָנט אין פאַרשיידענע באַגעגענישן מיט אַלגינען . . .

מיר האָבן זיך אָנגעהויבן גרייטן צו דער ערשטער לייענונג פון אַלגינס „קולטור און פאָלק״, אַרויסגעגעבן פון דעם „איקוף־פאַרלאַג״, אין 1949, מיט אַ פאָרוואָרט פון פּ. נאָוויק.

מיר האָבן געקוקט אויף אַלגינס בילד, פאָטאָגראַפירט אין 1938, אין דער רעדאַקציע פון דער „מאָרגן־פרייהייט״: אַלגין זיצט ביים גרויסן טיש, וואָס איז פאַרוואָרפן מיט מאַנוסקריפטן

און אויסשניטן, און ער האַלט אין דער האַנט אַ נומער פון זיין, פון אונזער „מאָרגן-פרייהייט".

„אַלגין איז מיט אונז יעדן טאָג. מיר זעען זיין בילד יעדן טאָג גלייך לעבן די גרויסע ווערטער „מ אָ ר ג ן - פ ר י י-ה י י ט".

אַלגין רעדט צו אונז יעדן טאָג דורך זיין געטרייען נאָכפאָל-גער פּ. נאָוויק, דורך זיינע קאָלעגן, דורך זיינע שילער-שרייבער...

מיר האָבן אָנגעהויבן לייענען פּ. נאָוויק'ס פאָרוואָרט, וואָס הויבט זיך אָן אַזוי טרעפלעך מיט אַלגינ'ס רעפּעראַט „אויפן ברייטן וועג", וואָס ער האָט געהאַלטן ערב דער גרינדונג פון „איקוף". מיט יעדן פּאַראַגראַף, מיט יעדעס בלעטל, איז אַלגין פאַר אונז נאָכאַמאָל לעבעדיג געוואָרן: אָט האָבן מיר געזען זיין בילד, אָט האָבן מיר געהערט זיין שטימע, און אָט שאַצן מיר נאָכאַמאָל אָפּ זיין ביימראַג.

און מ'האָט זיך אָנגעהויבן דערמאָנען; מ'האָט אָנגעהויבן דערציילן סודות: ביי איינינגע ליגן די ערשטע נומערן פון דער „פרייהייט", און אָט קומט אויפן געדאַנק אַן עפּיזאָד, וואָס איינע פון די פאַרזאַמלטע האָט ביי אַן אַנדער געלעגנהייט דערציילט, אַז אין 1926, בשעת'ן גרויסן פאָריער-סטרייק האָט איר ברודער זי מיטגענומען צו אַ פאַרזאַמלונג, וואו אַלגין האָט אַפּעלירט מ'זאָל שטיצן די „מאָרגן-פרייהייט", און איר ברודער האָט אַוועקגעגעבן די לעצטע פופציג סענט אַלגינען, דערנאָך האָבן זיי ביידע, זי און איר ברודער, געדאַרפט שפּאַצירן אַהיים, פון מאַנהעטן אין די בראָנקס... אָבער ס'איז געווען אַזוי גרינג צו גיין!...

(מיר האָבן דעם עפּיזאָד ברייטער פאַרצייכנט צו אַלגינס 15טן יאָרצייט, וואָס קומט באַלד אין דער זאַמלונג.)

און יעדער איינער דערציילט און פון אַלעמען רעדט אַרויס אַ שטיק אַלגין.

ס'איז ניט קיין וואונדער: יאָרן און יאָרן, אַז די „מאָרגן-פרייהייט" לערנט אונז פאַרשטיין דאָס לעבן דורך פּראָגרעסיווע אויגן.

און צוריק איז געקומען אַלגינס וואָרט: „ווען מיר האָבן אַ געלעגנהייט צו רעדן צו די ברייטע מאַסן, זיינען מיר זיכער, אַז זיי וואָלטן אָנגענומען אונזער פּראָגראַם, ווייל בלויז אונזער פּראָגראַם איז אין זייערע אינטערעסן!..."

און אויף אַלעמען האָט געררוט אַזאַ מין זיכערקייט, אַז אַלגינס שטימע, די „מאָרגן-פרייהייט", האָט אַן אייביגע קראַפט, ווייל זי איז געמאַכט פון אמת, יושר און גערעכטיקייט פאַר אַלעמען.

די „מאָרגן-פרייהייט" האָט דורכגעקעמפט שווערע יאָרן פון עקזיסטענץ, אָבער זי וועט לעבן אונטער אַלע אומשטענדן, כל-זמן עס וועלן לעבן אידישע מאַסן אין אַמעריקע!

„אַלגינס שטימע" וועט זיך נאָך לאַנג, לאַנג הערן!...

(צום 32טן יובליי פון דער „מאָרגן-פרייהייט". געדרוקט אין דער „מאָרגן-פרייהייט" דעם 14טן אַפּריל, 1954. עטוואָס איבערגעבעסערט פאַר דער זאַמלונג.)

מיט אַלגינס וואָרט איז גרינג צו ליידן!...

(פאַרצייכענונג לכבוד דעם 15טן אַלגין־מעמאָריעל)

עס איז פאָרגעקומען אַ קליינע פאַרזאַמלונג אין ברוקלין, ניו־יאָרק. עס זיינען געזעסן אַ צאָל מענער און פרויען, פאַרטרעטער פון „מאָרגן־פרייהייט“ קאָמיטעטן, פון פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס און געגנטן. מען האָט באַטראַכט פּלענער ווי אַזוי בעסער און שנעלער צו שאַפן די אָנגעצייכנטע יערלעכע סומע געלט אויפן פאָנד צו פאַרזיכערן זייער פאָלקס־צייטונג, די אַלגין־צייטונג.

עס איז געזעסן דער פאַרטרעטער פון דער רעדאַקציע, דער שפּרודלדיגער י ש ר א ל , וואָס האָט געהאַלטן דעם אָוונט אַ פאָרטראַג וועגן דער וויכטיגער ראָלע, וואָס די „מאָרגן־פרייהייט“ שפּילט אין דעם אויפקלערן די אידישע פאָלקס־מאַסן, וואָס עס קומט פאַר אויף דער וועלט, אין לאַנד און אויף דער אידישער גאַס.

די פאַרזיצערין ח נ ה , די אומדערמידלעכע טוערין און שאַפּ־אַרבעטערין, האָט געצויגן די טוער און טוערינס ביי די צינ־גער. זי האָט זיך ממש געבעטן, אַז מ'זאָל אָנטיילנעמען אין דער דיסקוסיע, ווייל פון יעדער אויסטויש פון מיינונגען, לערנט מען זיך, מ'לערנט איינער דעם צווייטן.

איז אָט ביי דעם סוף פון דער דיסקוסיע, ווען דער עולם האָט געמיינט, אַז קיינער וויל שוין גאָרניט זאָגן, האָט די קליין־וואוק־סיגע ד ז ש ע נ י אויפגעהויבן איר האַנט, ווי אַ ווענדונג צו דער פאַרזיצערין, אַז זי בעט אַ וואָרט, זי וויל אויך עפּעס זאָגן.

זי האָט זיך אויפגעהויבן פון איר שטול, די קליין־וואוקסיגע דזשעני זיך אויסגעהוסט אַביסל, זיך אַרומגעקוקט, אַרונטערגע־לאָזן די אויגן, זיך, ווייזט אויס, אַביסל פאַרשעמט און זיך אַביסל דערשראָקן, און אָנגעהויבן דערציילן, פריער אויף זייער אַ שטילן אופן, דערנאָך אויף אַ העכער קול, אַ מעשה פון איר לעבן:

„מיר דאַכט זיך, אַז דאָס, וואָס איך וויל איצט דערציילן פאַר

איך, האָט צו טאָן מיט אונזער ענין, מיט אונזער צייטונג, מיט אונזער זאַמלען פאַנדן מיט אַלגינען.

ווען ס׳איז צו אונז, אין דער אַלטער היים, אָנגעקומען דער ערשטער נומער פון דער „פרייהייט", וואָס מיין ברודער האָט אונז צוגעשיקט, האָבן מיר זיך פאַרזאַמלט אין דער שטיל, כמעט אין געהיים, און איבערגעלייענט דעם נומער פון ערשטן ביזן לעצטן אות. די קאָפּיע איז דערנאָך אַרומגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט, פון הויז צו הויז. עס האָט געוועקט אין אונז אַ גרויסע פרייד. מיר האָבן גע׳יום-טוב׳ט פון דעם, וואָס די אידישע מאַסן אין אַמע־ריקע האָבן אָנגעהויבן אַרויסגעבן אַן אייגענע אידישע צייטונג...

אין עטלעכע יאָר אַרום האָט מיך מיין ברודער אַרויסגענומען קיין אַמעריקע. און פונקט, צו מיין מזל, בין איך אָנגעקומען אין אַ שלעכטער צייט. ס׳האָט זיך שוין אָנגעהויבן פילן דער קריזיס, דער קראַך, וואָס איז שפּעטער געקומען אין 1929.

אָבער מיין ברודער, וואָס איז שוין געווען אַ קראַנקער פאַ־ריער, איז גאָר געווען אויפגעלייגט און קאַמפּס-לוסטיג. מיין ברו־דער האָט גאָר דעמאָלט געסטרייקט, געקעמפט פאַר אַ בעסערער יוניאָן, פאַר בעסערע באַדינגונגען אין די שעפּער.

און איינמאָל קומט ער אַהיים, מיין ברודער, אַ לויכטנדער, און זאָגט מיר: „מאָרגן, דזשעני, מיין טייער גרין שוועסטערל, נעם איך דיך מיט צו אַ מיטינג, אַ פאַרזאַמלונג, וואו עס וועט רעדן דער רעדאַקטאָר פון דער „פרייהייט" — מ. אָלגין".

אויף מאָרגן האָב איך זיך אויסגעפּוצט און אַוועק מיט מיין ברודער. דער זאַל איז געווען געפּאַקט מיט אַרבעטער-סטרייקערס. די סטרייקערס זיינען גאָרניט געווען אויסגעפּוצט. מ׳האָט געקענט זען אָרעמקייט אויף זיי. אַ צאָל אַרבעטער זיינען געווען אויס־געמאַטערט, ניט-דערשלאָפענע. און גערויכערט האָבן זיי זייער אַ סך. אַלע זיינען געווען אָנגעשטרענגט, פאַר׳דאגה׳ט, און בייז־לעך אויף אימיצן.

מיטאַמאָל האָט זיך באַוויזן אויף דער בינע אַ מאַן מיט אַ פענסנע, מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן, מיט אַ געוויינלעכן גרויען

אָנצוג. אַלע אַרבעטער האָבן זיך מיטאַמאָל אַ הויב אויף געטאָן פון זייערע שטולן. מ'האָט אָנגעהויבן פּליעסקען מיט די הענט און אויסרופן: „אַלגין, אַלגין, זאָל לעבן אַלגין!...”

איך בין אויך פאַרציטערט געוואָרן פון דעם בילד, איך האָב אויך געפּליעסקעט מיט די הענט און דאָס האַרץ האָט מיר גע־קלאַפּט.

די אָוואַציע האָט אָנגעהאַלטן עטלעכע מינוטן און דערנאָך איז געוואָרן אינגאַנצן שטיל, זייער שטיל. אַזוי שטיל, אַז מ'האָט געקענט הערן דאָס אָטעמען פון די מענטשן.

און אַז ס'איז געוואָרן זייער שטיל, האָט אַלגין אָנגעהויבן צו רעדן: „השוב'ע אַרבעטער, הייליגע סטרייקערס: איך ווייס ניט צי איר אַליין שאַצט אָפּ די באַדייטונג פון אייער העלדישן סטרייק. ניט נאָר פאַר זיך אַליין קעמפט איר, פאַר אייערע פאַמיליעס, פאַר בעסערע באַדינגונגען, — נאָר איר ווייזט אַ ביישפּיל פאַר די אַר־בעטער פון אַנדערע פאַכן...”

און מ'איז געזעסן מיט אָפענע מיילער און געשלונגען די רייד פון מ. אַלגין. און אַזאַ שיינע ליטעראַרישע קינסטלערישע אי־דישע שפּראַך איז אַרויסגעקומען פון זיין מויל, פּונקט ווי זי איז אַרויסגעקומען פון זיין פּען, פון די פעליעטאָנען, עסייען, בילדער און דערציילונגען, וואָס ער האָט דעמאָלט געשריבן.

און מ'איז געזעסן און מ'האָט געזען אַ וואונדער פאַר זיך: ביי די אַלע סטרייקערס האָט זיך מיטאַמאָל אָפּגעטאָן זייער בייזקייט און פאַרזאָרגטקייט. עפּעס האָט מיטאַמאָל אויף זייערע פּנים'ער אָנגעהויבן שיינען אַ פרייד. זייערע אויגן האָבן אָנגעהויבן גלאַנצן. מיטאַמאָל איז עפּעס אַנטרינען געוואָרן די אָרעמקייט פון זיי און שטאָלץ און העלדיש האָבן זיי אויסגעקוקט . . .

„און דאָס, וואָס איר טוט, אייער העלדיש סטרייקן, גיבן מיר איבער אין אייער־אונזער צייטונג „די פרייהייט”, — האָט אַלגין ווייטער פשוט גערעדט — און אַז אַנדערע לייענען וועגן אייער העלדישקייט, לערנען זיי זיך פון אייך ווי אַזוי צו זיין בעסערע קעמפער פאַר יושר, גערעכטיקייט, פאַר אמת, און פאַר אַ שיין

לעבן פֿאַר אַלעמען... נאָר מיר קענען ניט אַרויסגעבן די ציַיטונג
אָן פּאַפּיר, אָן מאַשינען, אָן זעצערס און דרוקערס, אָן שרײַבער...
מיר דאַרפֿן הילף... די רײַכע ווילן ניט העלפֿן אונזער ציַיטונג!..."

איך בין מיטאַמאָל געבליבן פֿאַרציטערט: „ביַי וועמען בעט
עס אַלגין הילף? — ביַי אָרעמע אַרבעטער? — ביַי ס ט ר ײַ י־
ק ע ר ס?..."

און ווי פֿאַרוואונדערט בין איך געוואָרן, ווען איך האָב דער־
זען פֿון אַלע זייטן ווי די סטרײַקערס לויפֿן צו דער בינע און גיבן
אַוועק זייער לעצטן דאָלער, זייער לעצט ביסל קליין־געלט. און
אויך מײַן ברודער האָט זיך געגעבן אַ רײַס אָפּ פֿון זײַן בענקל,
צוגעלאָפֿן צו דער בינע און דערלאַנגט אַ האַלבן זילבערנעם
דאָלער . . .

די פֿאַרזאַמלונג האָט זיך פֿאַרענדיקט אין אַ געהויבענער, יום־
טוב׳דיקער שטימונג. דער עולם האָט זיך אַנגעהויבן פֿאַנאַנדער־
גיין. און איך מיט מײַן ברודער זײַנען אויך אַרויס פֿון זאַל.

נאָר אָנשטאָט צו דער באַן, וואָס האָט אונז געדאַרפֿט פֿירן
אַהיים, אין די בראָנקס, האָט ער מיך גאָר געפֿירט אויף אַ שפּאַ־
ציר איבער די גאַסן.

איך האָב זיך שטאַרק געוואונדערט און אים באַלד געפֿרעגט:
„ברודער, טײַערער, מיר דאַכט זיך, אַז דאָס איז ניט דער וועג צו
דער באַן, וואָס זאָגסטו?..."

„ביסט גערעכט, שוועסטער, ביסט גערעכט, נאָר הײַנט וועלן
מיר שוין שפּאַצירן אַהיים צ ו פֿ ו ס!..." — זאָגט ער צו מיר
מיט אַ שמייכל.

„צ ו פֿ ו ס? — פֿאַרשטיי איך ניט, וואָס ער מיינט, איך
האָב געטראַכט, אַז ער מאַכט שפּאַס, — אַזאַ לאַנגן וועג?!"

„יאָ, שוועסטער טײַערע, כ׳האָב אַוועקגעגעבן די לעצטע פּופֿ־
ציק סענט אַלגינען פֿאַר אונזער ציַיטונג, פֿאַר מײַן ציַיטונג, פֿאַר
דײַן ציַיטונג, פֿאַר דער אַ ל ג י י ן־צ ײַ י ט ו נ ג, „די פֿרײַהייט"!...

שוין יאָרן און יאָרן אין דעם, — האָט ד ז ש ע נ י געהאַלטן
ביַים פֿאַרענדיקן איר דערציילונג, זי האָט געקוקט אויפֿן עולם מיט

אַ מין געבעט, אַז מ׳זאָל איר פֿאַרגעבן, וואָס איר וואָרט, וואָס זי האָט געבעטן ביי דער פּאָרזיצערין, האָט זיך פֿאַרצויגן, — מיין ברודער איז שוין לאַנג געשטאָרבן. אָלגין איז שוין, אויך געשטאָרבן. נאָר יעדעס מאָל, יעדעס יאָר, ווען ס׳קומט אויף די „מאָרגן־פֿרייהייט״־קאַמפּאַניע פֿאַר געלט־הילף און נייע לייענער; יעדעס יאָר, ווען מיר פֿירן דורך די אָלגין־מעמאָריעלס, — שווימט אויף פֿאַר מיר דאָס בילד, די געשיכטע, וואָס איך האָב אייך נאָרוואָס דערציילט.

און איך געדענק מיין ברודערס ווערטער: „שוועסטער, טייערע, מיט אָלגינס וואָרט איז גרינג צו ליידן!...״

מיטאַמאָל איז די קליין־וואוקסיגע דזשעני גאָר אויסגעוואָקסן אין די אויגן פֿון די פֿאַרזאַמלטע פֿאַרטרעטער. און דער פֿאַרטרעטער פֿון דער ציימונג, דער שרייבער י ש ר א ל , האָט אונטערגעשטראָכן: „ס׳איז כדאי צו געדענקען דעם זאָג: מיט אָלגינס וואָרט איז גרינג צו ליידן!...״

און אַז די פֿאַרטרעטער, די טוער, די בויער פֿון דער אָלגין־ציימונג, האָבן זיך אָנגעהויבן פֿאַנאַנדערגיין, האָבן זיי צווישן זיך גערעדט: „מיר וועלן עפּעס האָבן צו דערציילן וועגן אַ העלדישן ביישפּיל פֿון אַ סטרייקער, וואָס האָט אַוועקגעגעבן אָלגינען זיינע לעצטע פֿופֿציג סענט פֿאַר דער „מאָרגן־פֿרייהייט“... איז געגאַנגען פֿון מאַנהעטן אין די בראָנקס צופֿוס... און האָט נאָך געלערנט זיין שוועסטער זיך ניט צו זאָרגן: ו ו י י ל מ י ט אָ ל ג י נ ס ו ו אָ ר ט א י ז ג ר י נ ג צ ו ל י י ד ן ! . . .״

(פֿאַרענדיקט שרייבן דעם 20טן יולי, 1954, 12:00 ביינאַכט, ברייטאָן ביטש. פֿאַרצייכענונג לכבוד דעם 15טן אָלגין־מעמאָריעל.)

„מיר האָבן ליב אידיש, ווי יעדער אָנשטענדיגער אַרבעטער האָט ליב די געצייגן פון זיין פּרוכטבאַרער אַרבעט. מיר האָבן אָבער מ ע ר ליב דעם פּראָדוקט פון דער אַרבעט, איידער די געצייגן. מיר האָבן מער ליב דעם ק ל אַ ס, וואָס שלינגט קול־טור, איידער די כלי, אין וועלכער די קולטור ווערט דערלאַנגט. א ו נ ז ע ר אידיש וועט ניט שטאַרבן, ווייל עס שטאַרבט ניט דער אַרבעטער־קלאַס. א ו נ ז ע ר אַרבעט וועט וואַקסן און ברענגען נייע און נייע פּרוכט, ווייל אַלץ ברייטער און ליכטיגער איז דער וועג פון דעם אַרבעטער־קלאַס אין דער צוקונפט“.

(זייט 140, „קולטור און פאָלק“, פון מ. אָלגין.)

א י נ ה אַ ל ט

1. מיר וועלן גיין אין דיינע וועגן 4

2. אַלגין רעדט צו דער אידישער יוגנט 9

3. אונזער אַלגין קלייבט פּערל 13

4. מיין לערערס לערער מ. אַלגין 19

5. גיי און פאָלק מיט אַלגינס וואָרט 25

6. אַנטווישט נים די מאַסן, האָט אַלגין געזאָגט.... 32

7. די ליבע צו אַלגינען 35

9. אַלגינס שטימע 38

9. מיט אַלגינס וואָרט איז גרינג צו ליידן 41

לעצטנס דערשינען פון
שלמה דאַווידמאַן:

1. אַ שפּראַך איז ווי אַ גאָרטן
(שול־געשיכטעס)
2. די אידיש טיטשער
(דערציילונגען — ענגליש)
3. גיי אין פאָלק מיט אָלגינס וואָרט
(פאַרצייכענונגען)
4. אַ שמייכל
(נאָוועלע — ענגליש)